МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти

Кафедра практичної психології

ОСОБЛИВОСТІ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ

Бакалаврська робота

Студент групи: ППб-1-22-4.0д

ПОДОЛЯН АНАСТАСІЯ

Науковий керівник:

викладач кафедри практичної психології

ЛЮБОВ ЖДАНОВА

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Подолян А. В. Особливості уваги молодших школярів з різним рівнем навчальної мотивації. Бакалаврська робота за спеціальністю 053 Психологія, освітньо-професійна програма 053.00.02 Практична психологія. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Кафедра практичної психології. Київ. 55 с.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового обґрунтування механізмів розвитку пізнавальних процесів в умовах сучасних освітніх трансформацій та зростанням ролі мотиваційних чинників у забезпеченні успішності навчання.

Метою роботи є вивчення специфіки проявів основних властивостей уваги молодших школярів з різним рівнем навчальної мотивації.

Методи дослідження: емпіричні методи - методика Л. В. Дзюбко для оцінки мотивації, Коректурна проба Бурдона-Анфімова, таблиці Шульте; методи математичної статистики - коефіцієнт кореляції Спірмена. Вибірку дослідження склали 60 учнів 2-3 класів віком 7-9 років.

Результати: У ході дослідження виявлено прямий позитивний кореляційний зв’язок між рівнем навчальної мотивації та показниками уваги: стійкістю уваги (r = 0,74), концентрацією (r = 0,81) та обсягом уваги (r = 0,81). Встановлено, що учні з високим рівнем мотивації демонструють стабільнішу працездатність та вищу здатність до самоконтролю, тоді як для школярів із низькою мотивацією характерні фрагментарність уваги та швидка втомлюваність.

Висновки: Отримані результати підтвердили гіпотезу про існування статистично значущого зв’язку між рівнем навчальної мотивації та показниками довільної уваги молодших школярів. Виявлені кореляційні зв’язки свідчать про взаємопов’язаність зазначених психологічних характеристик. Перспективи подальших досліджень пов’язані з поглибленим вивченням особливостей цього взаємозв’язку та розробкою програм психолого-педагогічного супроводу,

спрямованих на оптимізацію навчальної діяльності молодших школярів.

Ключові слова: увага, властивості уваги, навчальна мотивація, молодший школяр, довільна регуляція, пізнавальний інтерес, психологічний супровід.

ABSTRACT

Podolian A. V. Features of attention in primary school students with different levels of academic motivation. Bachelor's thesis in specialty 053 Psychology, educational and professional program 053.00.02 Practical Psychology. Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Department of Practical Psychology. Kyiv. 55 p.

The relevance of the study is due to the need for a scientific justification of the mechanisms underlying the development of cognitive processes in the context of modern educational transformations and the growing role of motivational factors in ensuring academic success.

The aim of the work is to study the specifics of the manifestations of the main properties of attention in primary school students depending on the level of formed academic motivation.

Research methods: empirical methods - L. V. Dziubko's method for motivation assessment, Bourdon–Anfimov correction test, Schulte tables; methods of mathematical statistics - Spearman's correlation coefficient. The research sample consisted of 60 students in grades 2-3 aged 7-9 years.

Results: During the study, a direct positive correlation was found between the level of academic motivation and attention indicators: stability of attention ($r = 0.74$), concentration ($r = 0.81$) and attention span ($r = 0.81$). It was found that students with a high level of motivation demonstrate more stable performance and a higher capacity for self-control, while students with low motivation are characterized by fragmented attention and rapid fatigue.

Conclusions: The obtained results confirmed the hypothesis of a statistically significant relationship between the level of learning motivation and the indicators of voluntary attention in primary school children. The identified correlations indicate the interrelated nature of these psychological characteristics. Prospects for further research include a more in-depth investigation of the features of this relationship and the development of psychological and pedagogical support programs aimed at optimizing the learning activities of primary school children.

Key words: attention, properties of attention, academic motivation, primary school student, voluntary regulation, cognitive interest, psychological support

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……6
ВСТУП…….7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЇХ НАВЧАЛЬНОЮ МОТИВАЦІЄЮ……11
1.1. Психологічні особливості розвитку уваги молодших школярів……..11
1.2. Навчальна мотивація як чинник формування уваги в молодших школярів…..16
1.3. Взаємозв'язок уваги та навчальної мотивації школярів в психолого-педагогічних дослідженнях……..23
Висновки до 1 розділу……31
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ……...33
2.1. Діагностичний інструментарій дослідження взаємозв'язку уваги та навчальної мотивації дітей в молодшій школі……30
2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей уваги у школярів з різним рівнем навчальної мотивації…….37
2.3. Практичні рекомендації щодо стимулювання навчальної мотивації та розвитку уваги молодших школярів…….43
Висновки до 2 розділу……50
ВИСНОВКИ……...52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….56
ДОДАТКИ……..60

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології.

ГО – громадська організація.

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із ключових психологічних чинників, що забезпечують успішність навчальної діяльності у молодшому шкільному віці, є увага як базовий пізнавальний процес, який визначає можливість дитини сприймати, переробляти та засвоювати навчальну інформацію. Саме у період молодшого шкільного віку відбувається інтенсивне становлення довільної уваги, формуються здатність до цілеспрямованої концентрації, утримання зосередженості протягом певного часу та регуляції власної пізнавальної діяльності відповідно до навчальних вимог. Рівень розвитку уваги значною мірою визначає успішність оволодіння навчальними навичками, адаптацію до шкільного середовища та загальну навчальну продуктивність дитини.

Паралельно з розвитком уваги у молодшому шкільному віці формується навчальна мотивація як складна система внутрішніх і зовнішніх спонукань, що зумовлюють ставлення дитини до навчальної діяльності. Навчальна мотивація включає інтерес до пізнання, усвідомлення значущості навчання, прагнення досягати результатів і готовність докладати зусиль для подолання труднощів. Саме мотиваційна сфера визначає рівень активності учня, його залученість у навчальний процес і здатність підтримувати довільну увагу під час виконання навчальних завдань.

На сучасному етапі розвитку освіти спостерігається тенденція до зниження навчальної мотивації у частини молодших школярів, що пов’язано з підвищенням навчального навантаження, зміною освітніх підходів, зростанням ролі цифрових технологій та зменшенням часу на безпосередню пізнавальну взаємодію. Недостатня сформованість навчальної мотивації часто супроводжується зниженням пізнавальної активності, труднощами у зосередженні уваги, швидкою втомлюваністю та зниженням навчальної працездатності. У зв’язку з цим проблема взаємозв’язку уваги та навчальної мотивації набуває особливої актуальності в контексті психологічного супроводу навчального процесу в початковій школі.

Актуальність обраної теми зумовлена також необхідністю врахування індивідуально-психологічних відмінностей молодших школярів у процесі навчання. Рівень навчальної мотивації істотно впливає на особливості перебігу пізнавальних процесів, зокрема уваги, що потребує диференційованого підходу до організації навчальної діяльності. Вивчення особливостей уваги школярів із різними рівнями навчальної мотивації дозволяє глибше зрозуміти психологічні механізми успішного навчання та виявити групи дітей, які потребують додаткової психолого-педагогічної підтримки.

Крім того, сучасні освітні реформи орієнтовані на формування в учнів умінь саморегуляції, самостійності та відповідального ставлення до навчальної діяльності. У цьому контексті увага та навчальна мотивація виступають як взаємопов'язані психологічні ресурси, що забезпечують ефективність навчання. Недостатній рівень розвитку цих компонентів може призводити до труднощів у навчанні, зниження успішності та формування негативного ставлення до школи. Саме тому дослідження взаємозв'язку уваги та навчальної мотивації у молодшому шкільному віці є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Таким чином, обрана тема є актуальною у зв'язку з потребою наукового обґрунтування психологічних механізмів розвитку уваги та навчальної мотивації молодших школярів, а також необхідністю розроблення ефективних психолого-педагогічних рекомендацій для підвищення якості навчального процесу в початковій школі.

Об'єкт дослідження – пізнавальні психічні процеси молодших школярів у навчальній діяльності.

Предмет дослідження – особливості уваги молодших школярів з різним рівнем навчальної мотивації.

Мета дослідження – вивчити специфіку проявів уваги у молодших школярів з різним рівнем навчальної мотивації.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-психологічну літературу з проблеми розвитку уваги та навчальної мотивації у молодшому шкільному віці;

2. Визначити рівень розвитку уваги у дітей з різними рівнями навчальної мотивації;

3. Дослідити взаємозв’язок між рівнем навчальної мотивації та показниками уваги молодших школярів;

4. Надати психологічні рекомендації щодо стимулювання навчальної мотивації та розвитку уваги у молодших школярів.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної літератури;
- емпіричні: спостереження, психодіагностичні методики (тестування уваги, анкетування рівня мотивації);
- математико-статистичні: кількісний аналіз результатів, порівняльна статистика, виявлення кореляційних зв’язків.

Гіпотеза дослідження – рівень навчальної мотивації молодших школярів пов’язаний з особливостями розвитку їхньої уваги, зокрема, передбачається, що учні з високим рівнем навчальної мотивації характеризуються вищими показниками концентрації, стійкості, обсягу та здатності до переключення уваги, тоді як у школярів з низьким рівнем навчальної мотивації спостерігається недостатня сформованість довільної уваги, швидка втомлюваність і зниження навчальної працездатності.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для оптимізації навчального процесу, розроблення рекомендацій щодо стимулювання навчальної мотивації та розвитку довільної уваги у молодших школярів. Матеріали роботи можуть бути корисними для вчителів початкових класів, практичних психологів закладів загальної середньої освіти, а також для батьків у процесі підтримки навчальної діяльності дітей.

Емпірична база дослідження включає результати психологічного обстеження 60 учнів молодшого шкільного віку (7–9 років), які навчаються у 2–3 класах загальноосвітньої школи м. Києва. У дослідженні використано психодіагностичні

методики для оцінки рівня уваги та навчальної мотивації, що забезпечило надійність і достовірність отриманих даних.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу**,** двох розділів**,** висновків**,** списку використаних джерел та додатків**.** Список використаний джерел 40.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЇХ НАВЧАЛЬНОЮ МОТИВАЦІЄЮ

1.1. Психологічні особливості розвитку уваги молодших школярів

Молодший шкільний вік (6–10 років) є особливо значущим етапом у становленні особистості дитини та розвитку її пізнавальної сфери. Саме в цей період відбуваються якісні зміни у функціонуванні психічних процесів, зокрема уваги, яка виступає необхідною умовою успішного навчання та соціальної адаптації. Увага визначається як спрямованість і зосередженість психічної діяльності на певному об'єкті або діяльності, і в молодшому шкільному віці вона зазнає інтенсивного розвитку під впливом навчальної діяльності (Бєлякова і Левенець, 2022).

Дослідники зазначають, що у дітей цього віку переважає мимовільна увага, яка легко виникає під дією яскравих, емоційно насичених подразників (Бушуєва і Авер'янова, 2021). Дитину легко зацікавити новизною, образністю, несподіваними елементами уроку, однак їй складно тривало зберігати зосередженість без зовнішніх стимулів. Саме тому розвиток довільної уваги стає одним із ключових завдань початкової школи. Бєлякова та Левенець (2022) підкреслюють, що становлення довільної уваги відбувається поступово і безпосередньо пов'язане з розвитком волі та самоконтролю.

Психологічні особливості уваги в цьому віці зумовлені фізіологічною незрілістю нервової системи. Діти швидко втомлюються, мають обмежений обсяг уваги, а процеси гальмування часто домінують над процесами збудження. За даними Бушуєвої та Авер'янової (2021), молодші школярі часто демонструють нестійку концентрацію та потребують частих змін видів діяльності. Дніпрова (2015) зазначає, що середня тривалість активного зосередження в учнів 1–2 класів становить приблизно 7–10 хвилин, тоді як у 3–4 класах цей показник збільшується до 12–15 хвилин.

Важливими характеристиками уваги є її обсяг, стійкість, концентрація, розподіл та переключення. У молодших школярів обсяг уваги є обмеженим – дитина

здатна одночасно утримувати в полі свідомості 2–3 об’єкти. Поступово, у процесі навчання, цей показник зростає. Макарова та Гойденко (2016) зазначають, що добре розвинені властивості уваги безпосередньо корелюють із високими показниками навчальної успішності. Діти, які вміють довше зосереджуватися, краще справляються із завданнями на читання, письмо та лічбу.

Суттєвий вплив на розвиток уваги має навчальна мотивація. Позитивне ставлення до навчання, інтерес до змісту навчальної діяльності та прагнення досягти успіху підсилюють довільну регуляцію уваги. Бойченко (2017) зазначає, що мотивована дитина докладає більше зусиль для збереження зосередженості навіть за складних умов. Аналогічну позицію висловлює Волянюк (2020), підкреслюючи, що внутрішня навчальна мотивація виступає потужним психологічним ресурсом для розвитку стійкої уваги.

Воронова (2007) наголошує, що в молодшому шкільному віці відбувається поступовий перехід від зовнішнього контролю до елементів самоконтролю уваги. Дитина вчиться свідомо керувати своєю поведінкою: планувати свої дії, контролювати темп роботи, перевіряти результат. Цей процес є основою формування навчальної саморегуляції. Вишнівська та Євдокимова (2015) звертають увагу на значення спеціальних корекційно-розвивальних програм, спрямованих на тренування уваги за допомогою вправ на концентрацію, спостережливість, зорову та слухову пам’ять.

Особливої уваги заслуговує вплив педагогічних умов на розвиток уваги. Гетьман (2012) підкреслює, що ефективність формування довільної уваги значно підвищується за умови врахування індивідуальних особливостей дітей. Різний темп роботи, рівень працездатності та тип темпераменту потребують диференційованого підходу. Позитивний психологічний клімат у класі сприяє зниженню тривожності дітей та підвищує їх здатність до зосередження.

Значну роль у розвитку уваги відіграє постать учителя як організатора навчальної діяльності. Жадан (2014) підкреслює важливість психологічного супроводу, підтримки, заохочення та створення ситуацій успіху, які сприяють

зміцненню впевненості дітей у власних силах. Коли дитина не боїться помилитися, вона легше включається в навчальну діяльність і краще зосереджується на завданнях.

Сучасні освітні технології відкривають нові можливості для розвитку уваги. Литовченко (2016) доводить, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивних дошок, навчальних ігор та мультимедійних матеріалів підвищує залученість дітей і сприяє формуванню стійкої уваги. Сівачук (2021) зазначає, що використання мобільних та цифрових технологій за умови їх педагогічно доцільного застосування позитивно впливає на зосередженість і пізнавальну активність учнів.

Діагностика рівня розвитку уваги є необхідною умовою індивідуалізації навчання. Дзюбко (2019) наголошує на важливості застосування психодіагностичних методик для своєчасного виявлення порушень уваги та визначення рівня навчальної мотивації. Дячук (2017) вказує, що раннє виявлення труднощів дозволяє попередити формування негативного ставлення до навчання та шкільної дезадаптації.

Зелінська (2014) звертає увагу на взаємозв’язок уваги та пізнавального інтересу: чим вищий інтерес до навчального матеріалу, тим стійкішою стає увага. Мар’яненко (2014) підкреслює важливість розвитку пізнавальних мотивів як основи для формування внутрішньо вмотивованої навчальної діяльності. Молчанюк та Бабакіна (2013) зазначають, що розвиток навчально-пізнавальної мотивації сприяє формуванню здатності до довільної регуляції уваги.

Важливим аспектом розвитку уваги у молодшому шкільному віці є поступове формування довільності як здатності свідомо керувати власною пізнавальною діяльністю. У цьому віці дитина починає усвідомлювати вимоги навчальної ситуації, співвідносити їх із власними можливостями та регулювати поведінку відповідно до поставленої мети. Формування довільної уваги тісно пов’язане з розвитком мовлення, оскільки внутрішнє мовлення поступово стає засобом саморегуляції (Заєць, 2020).

Психологи зазначають, що значну роль у розвитку уваги відіграє включення дитини в різні види навчальної діяльності, які вимагають активної розумової участі. Виконання завдань на аналіз, порівняння, узагальнення та класифікацію стимулює не лише мислення, а й розвиток стійкої уваги, оскільки потребує тривалого

зосередження та контролю за ходом діяльності. У молодших школярів поступово формується здатність зосереджуватися не лише на яскравому або емоційно привабливому матеріалі, а й на навчальних завданнях, що потребують зусиль і наполегливості.

Окремої уваги заслуговує вплив емоційного стану дитини на прояви уваги. Дослідження показують, що позитивні емоції, пов'язані з навчальною діяльністю, сприяють підвищенню концентрації та стійкості уваги, тоді як тривожність, страх помилки або негативний досвід навчання можуть істотно знижувати здатність дитини до зосередження (Кельнер, 2015). У цьому контексті особливого значення набуває підтримувальне освітнє середовище, у якому дитина почувається психологічно безпечно та впевнено.

Важливим чинником розвитку уваги є також соціальна взаємодія в навчальному процесі. Спільна діяльність із ровесниками, групові форми роботи, обговорення навчального матеріалу сприяють розвитку здатності утримувати увагу, слухати інших і зосереджуватися на спільній меті. У процесі взаємодії дитина вчиться контролювати власні імпульсивні реакції, дотримуватися правил і підтримувати увагу протягом тривалішого часу, що є важливим для формування навчальної самодисципліни.

Суттєвий вплив на розвиток уваги має рівень загальної навчальної працездатності молодших школярів. Фізична втома, перевантаження навчальними завданнями та порушення режиму дня негативно позначаються на здатності до зосередження. У зв'язку з цим психологи наголошують на необхідності дотримання оптимального балансу між навчальною діяльністю та відпочинком, чергування розумової і рухової активності (Волянюк, 2020).

У сучасних умовах розвитку освіти особливого значення набуває проблема впливу цифрового середовища на розвиток уваги молодших школярів. З одного боку, цифрові технології можуть виступати потужним засобом стимулювання пізнавального інтересу та активізації уваги за рахунок наочності, інтерактивності та мультимедійності. З іншого боку, надмірне використання цифрових пристроїв може призводити до зниження здатності до тривалого зосередження та формування поверхневого стилю пізнавальної діяльності. Тому важливим завданням педагогів і

психологів є формування в дітей навичок усвідомленого та дозованого використання цифрових ресурсів у навчанні.

Важливо також враховувати індивідуальні відмінності у темпах розвитку уваги молодших школярів. Діти можуть суттєво різнитися за рівнем концентрації, стійкості та здатності до переключення уваги залежно від типу нервової системи, особливостей темпераменту, умов сімейного виховання та попереднього навчального досвіду. Одні школярі швидко включаються в навчальну діяльність і тривалий час зберігають зосередженість, тоді як інші потребують додаткових стимулів, частіших пауз і підтримки з боку дорослих. У зв’язку з цим особливого значення набуває індивідуалізація навчального процесу, що передбачає врахування психологічних особливостей кожної дитини та добір оптимальних методів розвитку уваги.

Окремої уваги потребує питання профілактики порушень уваги в молодшому шкільному віці. Несформованість довільної уваги може ускладнювати засвоєння навчального матеріалу, знижувати навчальну успішність і негативно впливати на самооцінку дитини. Тривалі труднощі з концентрацією часто супроводжуються зростанням тривожності, зниженням мотивації та появою негативного ставлення до школи. Саме тому своєчасна психологічна діагностика, корекційно-розвивальні заняття та тісна взаємодія між учителем, психологом і батьками є необхідними умовами підтримки оптимального розвитку уваги молодших школярів.

Розвиток уваги в молодшому шкільному віці нерозривно пов’язаний із тим, наскільки в дитини сформовані навички саморегуляції. Під час навчання школяр поступово вчиться самостійно визначати мету, планувати власні кроки та перевіряти результат. Саме цей процес допомагає змінити імпульсивні реакції на свідому та організовану зосередженість. Ключовим моментом стає поява внутрішнього контролю: коли дитина вже здатна сама побачити свою помилку, вчасно скоригувати дії та повернутися до роботи без підказок з боку дорослих. Тож увага стає не просто окремим процесом, а обов’язковим механізмом, що регулює всю навчальну діяльність.

Велику роль у цьому відіграє і те, яка атмосфера панує в родині. Те, як батьки виховують дитину, чи підтримують її та як організовують побут, може або дати

поштовх розвитку концентрації, або, навпаки, стати перепоною. Зазвичай кращі показники довільної уваги мають ті діти, які живуть за зрозумілим розпорядком, звикли робити уроки в певний час і відчувають емоційну опору вдома. Якщо ж умови постійно змінюються, дитина перевтомлена або їй бракує уваги дорослих, це часто виливається в розсіяність і труднощі з навчанням.

Також не варто забувати про те, що кожна дитина розвивається у своєму темпі. Навіть в одному класі діти дуже різняться за тим, як довго вони можуть тримати фокус, як швидко перемикаються між справами та який обсяг інформації здатні охопити. Тому навчання має бути гнучким: важливо підлаштовувати складність завдань, швидкість роботи та спосіб подачі інформації під конкретного учня. Такий індивідуальний підхід створює простір, де увага дитини розвиватиметься максимально природно, з урахуванням її реальних можливостей і психологічного стану.

Таким чином, увага в молодшому шкільному віці виступає не лише базовим пізнавальним процесом, а й важливим показником готовності дитини до навчальної діяльності. Її розвиток тісно пов’язаний із мотиваційною сферою, емоційним станом, особливостями соціальної взаємодії та педагогічними умовами навчання. Комплексний психолого-педагогічний підхід, спрямований на формування довільної уваги, створення сприятливого освітнього середовища та підтримку позитивної навчальної мотивації, забезпечує гармонійний розвиток особистості молодшого школяра й сприяє підвищенню якості його навчальної діяльності.

1.2. Навчальна мотивація як чинник формування уваги в молодших школярів

Навчальна мотивація є одним із провідних психологічних чинників, що визначають особливості функціонування та розвитку уваги в молодшому шкільному віці. Саме мотивація задає «енергетичний рівень» пізнавальної діяльності, впливає на довільну регуляцію психічних процесів і забезпечує їхню стійкість у часі. Увага молодшого школяра не може розвиватися ізольовано від мотиваційної сфери, оскільки бажання вчитися, інтерес до навчання та усвідомлення його значущості

визначають готовність дитини зосереджуватися, контролювати себе, долати втому та відволікання (Воронова, 2007).

У сучасних психологічних дослідженнях навчальна мотивація розглядається як складне системне утворення, до структури якого входять пізнавальні мотиви інтерес до знань, прагнення зрозуміти матеріал, соціальні мотиви бажання отримати схвалення вчителя, батьків, однолітків, мотиви досягнення орієнтація на успіх, результат, високу оцінку, а також зовнішні мотиви (уникнення покарання, виконання вимог дорослих (Жадан, 2014). Для молодшого шкільного віку характерним є поєднання зовнішньої та внутрішньої мотивації, причому саме в цей період можливо закласти основу стійкого пізнавального інтересу, який згодом стає базою для навчальної самостійності та саморегуляції.

Дослідники підкреслюють, що за слабко розвиненої навчальної мотивації увага дитини має переважно мимовільний характер: учень реагує лише на яскраві, емоційно насичені стимули, швидко втрачає зосередженість і часто відволікається (Казьмін, 2014). Навпаки, сформована внутрішня мотивація створює передумови для розвитку довільної уваги: дитина вчиться свідомо спрямовувати і утримувати увагу на навчальному завданні, навіть якщо воно є складним або не надто емоційно привабливим (Волянюк, 2020). Таким чином, мотивація виступає регулятором не лише активності, але й якості уваги.

Важливо наголосити, що мотивація впливає на увагу через низку психологічних механізмів. По-перше, мотив «підсилює значущість» навчального завдання: якщо дитина бачить сенс у діяльності, вона легше мобілізує увагу й довше підтримує зосередження. По-друге, мотиви визначають рівень наполегливості й витривалості – тобто здатність продовжувати діяльність попри втому, помилки чи тимчасові труднощі. По-третє, мотивація пов’язана із розвитком самоконтролю: учень із вищою мотивацією частіше повертається до завдання після відволікання та краще контролює імпульсивні реакції (Бойченко, 2017).

Бойченко (2017) зазначає, що вмотивований учень демонструє значно більшу наполегливість у виконанні завдань, довше утримує увагу на навчальному матеріалі, краще контролює власні відволікання та швидше повертається до роботи після

перерв. У працях Волянюка (2020) підкреслюється, що мотивація підвищує не лише стійкість уваги, а й її селективність: дитина вчиться виокремлювати головне, критично ставитися до інформації, обирати істотні ознаки об’єкта. Це особливо важливо в умовах сучасного інформаційного середовища, де школяр постійно стикається з великою кількістю відволікаючих стимулів.

Воронова (2007) розглядає навчальну мотивацію молодших школярів як психолого-педагогічну проблему, наголошуючи, що без свідомого формування мотивів учіння увага лишається ситуативною і нестійкою. За її спостереженнями, діти з низьким рівнем мотивації демонструють фрагментарну увагу: вони починають виконувати завдання, але швидко припиняють, переключаються на сторонні подразники, не доводять роботу до кінця. У таких випадках педагогу доводиться постійно “зовні” керувати увагою учня – нагадувати, стимулювати, контролювати етапи діяльності. Це знижує самостійність школяра та може поступово формувати залежність від зовнішнього контролю, що негативно впливає на навчальний розвиток.

Важливий внесок у розробку діагностичних підходів до вивчення навчальної мотивації зробила Дзюбко (2019). Вона пропонує методики для оцінювання мотиваційних утворень, що дозволяє виявити співвідношення зовнішніх та внутрішніх мотивів, рівень навчальної мотивації, а також можливі ризики зниження інтересу до навчання. За результатами її досліджень, у дітей з високим рівнем навчальної мотивації спостерігається більш виражена здатність до тривалої концентрації уваги, а також більша готовність до виконання завдань, які вимагають напруження та самоконтролю (Дзюбко, 2019). Це пояснюється тим, що мотивована дитина частіше використовує довільні стратегії: планування, самоперевірку, контроль темпу виконання.

Демченко (2015) розглядає засоби формування навчальної мотивації молодших школярів, підкреслюючи, що продумана система педагогічних впливів здатна істотно змінювати не лише ставлення дитини до навчання, а й характер функціонування уваги. Зокрема, використання ігрових ситуацій, проблемних запитань, дидактичних ігор, творчих завдань стимулює внутрішній інтерес і сприяє тривалішому утриманню уваги на навчальному матеріалі (Демченко, 2015). У цьому контексті важливими є не

тільки методи «зацікавлення», але й правильна організація складності завдань: надто легкі вправи не утримують увагу, а надто складні – викликають роздратування і втрату мотивації.

Важливою складовою взаємозв'язку мотивації та уваги є емоційний компонент навчальної діяльності. Жадан (2014) наголошує, що психологічний супровід формування мотивації до навчання, який включає підтримку, схвалення, емпатійне ставлення вчителя, створює позитивний емоційний фон у класі, що полегшує зосередження та зменшує тривожність. Діти, які почуваються прийнятими й успішними, меншою мірою схильні до внутрішнього напруження і страху помилок, а отже – легше концентрують увагу на завданні (Жадан, 2014). Особливо значущими для молодших школярів є ситуації успіху: вони підсилюють мотив досягнення та підвищують готовність утримувати увагу на діяльності навіть при повторенні або тренувальних вправах.

Казьмін (2014) підкреслює, що проблема формування мотивації в навчальній діяльності тісно пов'язана з подоланням формалізму та пасивного засвоєння знань. Коли навчання будується лише на вимогах і оцінках, увага учнів залишається зовнішньо керованою: діти працюють під тиском страху покарання чи невдоволення дорослого. У такій ситуації увага має ситуативний, напружений характер і швидко виснажується (Казьмін, 2014). Натомість формування позитивної мотивації – через інтерес, значущість завдань, залучення до діяльності – робить увагу більш природною, стійкою та внутрішньо регульованою.

Питання методів формування та стимулювання навчальної мотивації докладно розглядають Ковальчук і Матвіїшин (2020). Вони зазначають, що використання різноманітних способів заохочення навчальної активності – від ситуацій успіху до залучення учнів до постановки цілей – позитивно впливає на розвиток як мотивації, так і уваги. Діти, які активно долучені до процесу, відчувають себе суб'єктами власної діяльності, що сприяє саморегуляції та довільному контролю уваги (Ковальчук і Матвіїшин, 2020). У цьому сенсі важливо, щоб заохочення не зводилося лише до оцінки: ефективнішими є підкріплення, які фокусуються на процесі «ти старався», «ти знайшов правильний спосіб» і підтримують внутрішній інтерес.

Окремо слід відзначити роль сучасних освітніх технологій у формуванні мотивації та уваги. Литовченко (2016) доводить, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, електронних навчальних ресурсів, інтерактивних вправ робить навчання більш привабливим для дітей, а отже, підсилює їхню мотивацію і стимулює зосередження. Сівачук (2021) звертає увагу на потенціал мобільних технологій у початковій школі, зауважуючи, що правильно організоване їх використання сприяє розвитку відповідального ставлення до навчання та формуванню довільної уваги, адже учень змушений керувати своєю діяльністю в цифровому середовищі, «відфільтровуючи» відволікаючі стимули (Сівачук, 2021). Разом із тим надмірна стимуляція цифровим контентом може знижувати витривалість уваги, тому роль педагога полягає в дозуванні та педагогічній доцільності цифрових засобів.

З позицій психології розвитку формування довільної уваги неможливе без переходу від зовнішніх мотивів до внутрішніх. Мар'яненко (2014) звертає увагу на значення формування пізнавального інтересу та пізнавальної потреби як базових компонентів внутрішньої мотивації. Вона підкреслює, що коли дитина відчуває радість пізнання, задоволення від процесу навчання, її увага набуває більшої стійкості, а навчальні завдання сприймаються як особистісно значущі, а не лише як «обов'язок» (Мар'яненко, 2014). Таким чином, внутрішня мотивація виступає психологічним «підґрунтям» для становлення довільної уваги та навчальної саморегуляції.

Таким чином, навчальна мотивація виконує декілька важливих функцій у формуванні уваги молодших школярів. По-перше, вона є джерелом енергії для психічної діяльності, підтримуючи необхідний рівень активності уваги. По-друге, мотивація виконує регулятивну функцію, спрямовуючи увагу на певні об'єкти, завдання та дії. По-третє, вона забезпечує смислову функцію, надаючи навчальній діяльності особистісного значення, що сприяє переходу від зовнішньої до внутрішньої, довільно керованої уваги.

Взаємозв'язок між рівнем навчальної мотивації та характеристиками уваги молодших школярів можна узагальнити в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Взаємозв'язок рівня навчальної мотивації та характеристик уваги молодших школярів

Рівень навчальної мотивації	Характеристики уваги	Типові прояви в навчальній діяльності
Низький	Переважає мимовільна увага; низька стійкість; малий обсяг; часті відволікання; труднощі з поверненням до завдання	Учень легко відволікається, часто не завершує завдання, потребує постійних нагадувань; працює лише під контролем дорослого; виявляє байдужість до результатів роботи
Середній	Поєднання мимовільної та довільної уваги; стійкість помірна; обсяг уваги поступово зростає; можливе переключення за вказівкою вчителя	Дитина здатна зосереджуватися на цікавих завданнях, іноді – на менш цікавих; потребує підтримки та стимулювання; уважність залежить від емоційного стану та складності матеріалу
Високий	Домінує довільна увага; висока стійкість; достатній обсяг; розвинені переключення і розподіл; здатність до самоконтролю уваги	Учень тривало працює над завданням, доводить роботу до кінця; ініціативний, ставить запитання; самостійно контролює відволікання; зацікавлений у результаті, адекватно реагує на успіх та помилки

Як видно з таблиці, з підвищенням рівня навчальної мотивації якісно змінюються характеристики уваги: вона стає більш стійкою, керованою та цілеспрямованою. Високомотивовані молодші школярі здатні триваліше утримувати зосередженість на навчальному матеріалі, мобілізувати увагу в умовах утоми або складності завдання, здійснювати самоконтроль і корекцію власної діяльності. Натомість за низької мотивації увага залишається непродуктивною: дитина орієнтується переважно на зовнішні стимули, швидко втрачає інтерес і не може тривало керувати своєю пізнавальною активністю (Ковальчук і Матвіїшин, 2020). У практиці початкової школи це часто проявляється як потреба у постійних підказках,

труднощі в завершенні завдань і нестача витривалості при виконанні однотипних тренувальних вправ.

Важливим завданням сучасної початкової освіти є створення таких педагогічних умов, які б сприяли одночасному розвитку як навчальної мотивації, так і уваги молодших школярів. Це передбачає використання різноманітних форм організації навчальної діяльності, зокрема ігрових, проблемно-пошукових, інтерактивних та творчих завдань, які викликають інтерес у дітей і підтримують їхню зосередженість. Успішне поєднання мотиваційних стимулів із цілеспрямованою роботою над розвитком довільної уваги забезпечує активну включеність учнів у навчальний процес, формує позитивне ставлення до навчання та сприяє підвищенню навчальної успішності.

Навчальна мотивація й увага в молодшому шкільному віці перебувають у тісному взаємозв’язку та взаємно підсилюють одна одну. Мотивація виступає внутрішнім джерелом активності, яке підтримує стійкість і спрямованість уваги, тоді як розвинена увага забезпечує ефективну реалізацію навчальних мотивів у практичній діяльності. Комплексний психолого-педагогічний підхід до формування мотивації та розвитку уваги є необхідною умовою гармонійного розвитку особистості молодшого школяра та його успішної адаптації до вимог шкільного навчання.

Одним із ключових моментів у формуванні навчальної мотивації є становлення внутрішньої позиції школяра. Дитина починає бачити себе не просто виконавцем чужих вказівок, а активним учасником процесу, який може сам ставити цілі та досягати їх. Така трансформація допомагає розвинути відповідальність за власні результати, що, своєю чергою, робить увагу стійкішою. Коли навчання стає для учня особисто важливою справою, він проявляє більше ініціативи, краще опановує свою поведінку та зберігає концентрацію навіть тоді, коли завдання вимагає значних зусиль.

Важливу роль у цьому процесі відіграє якісний зворотний зв’язок. Підтримка вчителя, схвалення зусиль та адекватна оцінка допомагають дитині повірити у свої сили й сформувати позитивне ставлення до школи. Проте варто пам’ятати, що фокус лише на оцінках може підмінити внутрішній інтерес зовнішніми стимулами, що не

завжди добре позначається на вмінні самостійно зосереджуватися. Тому педагогічний вплив має бути збалансованим: важливо акцентувати увагу не лише на фінальному результаті, а й на самому процесі роботи, заохочуючи самостійність та допитливість учня.

Крім того, мотивація до навчання тісно переплетена із самооцінкою дитини. Школярі, які впевнені в собі та мають адекватне уявлення про свої можливості, зазвичай більш наполегливі, легше долають перешкоди й демонструють високий рівень концентрації. Якщо ж самооцінка занижена, дитина може уникати складних викликів, швидко втрачати інтерес і відволікатися. Саме тому створення «ситуацій успіху» та підтримка віри дитини у власні сили є необхідними умовами для розвитку як здорової мотивації, так і здатності тривало зосереджувати увагу.

Отже, навчальна мотивація виступає провідним чинником формування уваги в молодшому шкільному віці. Саме через систему мотивів – пізнавальних, соціальних, мотивів досягнення – дитина залучається до змістовної навчальної діяльності, в якій увага поступово переходить від мимовільної до довільної форми. Результати досліджень переконливо демонструють, що цілеспрямоване формування навчальної мотивації, використання різноманітних засобів стимулювання інтересу, підтримка позитивного емоційного фону навчання та впровадження сучасних освітніх технологій створюють сприятливі умови для розвитку уваги молодших школярів і забезпечують основу для їхнього подальшого успішного навчання.

1.3. Взаємозв’язок уваги та навчальної мотивації школярів в психолого-педагогічних дослідженнях

У сучасній психолого-педагогічній науці взаємозв’язок між увагою та навчальною мотивацією розглядається як один із ключових механізмів ефективного навчання, особливо в молодшому шкільному віці. Більшість дослідників сходяться на думці, що увага й мотивація перебувають у тісному двосторонньому зв’язку: з одного боку, рівень мотивації визначає якість і стійкість уваги, а з іншого – розвинена увага створює умови для закріплення й поглиблення мотивації до навчання. Саме ця

взаємодія формує психологічну основу навчальної діяльності молодших школярів і значною мірою визначає їхню успішність, емоційне ставлення до школи та загальний розвиток пізнавальної сфери (Кормишев, 2021).

У класичних психологічних працях увага традиційно розглядається як регулятор пізнавальної діяльності, що забезпечує вибірковість та вибудовує «фокус свідомості» на значущих об’єктах. Мотивація, у свою чергу, тлумачиться як внутрішнє джерело активності, яке задає напрям і смисл діяльності, підтримує включеність і витривалість у навчанні. Саме на перетині цих двох процесів і формується довільна навчальна поведінка. У молодшому шкільному віці ця залежність особливо виражена, оскільки механізми саморегуляції ще недостатньо сформовані, і мотиваційні стимули часто виступають провідним чинником підтримки зосередженості та організації навчальної діяльності.

У психолого-педагогічних дослідженнях наголошується, що високий рівень навчальної мотивації сприяє появі більш тривалої та стійкої уваги. Бойченко (2017) зазначає, що діти з позитивним ставленням до навчання виявляють вищу здатність до концентрації, ніж учні з формальним або негативним ставленням до навчання. Це проявляється у здатності довше працювати над завданням, краще контролювати відволікання та швидше повертатися до діяльності після перерв. Подібні висновки підтримує Волянюк (2020), підкреслюючи, що мотивація виконує функцію внутрішнього «активатора» уваги: вона підсилює готовність дитини мобілізувати психічні ресурси навіть тоді, коли навчальний матеріал є складним або не надто емоційно привабливим.

Водночас науковці звертають увагу й на зворотний вплив: розвинені властивості уваги є необхідною умовою становлення стійкої навчальної мотивації. Макарова та Гойденко (2016) підкреслюють, що діти з кращою концентрацією й умінням керувати увагою частіше переживають ситуації успіху в навчанні, а успіх, у свою чергу, підсилює бажання вчитися та сприяє формуванню внутрішніх мотивів. Виходить позитивне «коло розвитку»: уважність підвищує результативність, результативність підсилює позитивні емоції та впевненість, а це підтримує мотивацію й готовність знову зосереджуватися на навчальних цілях (Жадан, 2014).

Окремим важливим напрямом у дослідженнях є пояснення механізмів, через які мотивація впливає на увагу. По-перше, мотивація підвищує суб'єктивну значущість завдання: якщо дитина розуміє «для чого» виконувати вправу і відчуває інтерес, їй легше утримувати зосередженість упродовж тривалішого часу. По-друге, мотиви пов'язані з наполегливістю – здатністю продовжувати діяльність попри втому й тимчасові невдачі, що безпосередньо підтримує стійкість уваги. По-третє, мотивація пов'язана з розвитком самоконтролю: мотивований учень частіше помічає момент відволікання і свідомо повертається до завдання (Воронова, 2007). Саме тому мотиваційні чинники часто розглядають не як «додаток» до уваги, а як один із ключових ресурсів її довільної регуляції в молодших школярів (Заєць, 2020).

У дослідженнях Воронової (2007) увага й мотивація описуються як компоненти єдиної системи регуляції навчальної діяльності. Авторка наголошує, що в молодшому шкільному віці ці процеси мають більшою мірою ситуативний характер, а їх стабілізація відбувається під впливом цілеспрямованого педагогічного впливу. Учні з недостатньо сформованою мотивацією нерідко демонструють поверхову, фрагментарну увагу: їм важко утримувати навчальну мету, вони швидко втрачають інтерес і потребують постійної зовнішньої підтримки (Казьмін, 2014). Це не лише ускладнює навчання, а й знижує суб'єктність дитини: школяр звикає діяти «під контролем» і рідше переходить до самостійного регулювання уваги.

Значний внесок у вивчення мотиваційно-уважних характеристик зробили дослідження, присвячені діагностиці навчальної мотивації та аналізу поведінкових проявів у навчальних ситуаціях. Дзюбко (2019) пропонує систему методик для оцінювання мотиваційної сфери, що допомагає виявити співвідношення зовнішніх і внутрішніх мотивів, рівень мотивованості та ризики зниження інтересу до навчання. У практичному вимірі ці дані важливі ще й тому, що мотиваційні показники часто «пояснюють» труднощі концентрації: дитина може мати потенціал уваги, але без внутрішнього стимулу швидко виснажує зосередженість. Так само вказує і Дячук (2017), наголошуючи на важливості раннього виявлення мотиваційних труднощів, оскільки вони здатні запускати ланцюг: зниження уваги → падіння результативності → зменшення віри в успіх → ще нижча мотивація.

Окремий пласт досліджень присвячено ролі педагогічних засобів у формуванні взаємозв’язку між мотивацією та увагою. Демченко (2015) доводить, що проблемні методи навчання, дидактичні ігри та творчі завдання одночасно підвищують інтерес до навчання і активізують увагу, роблячи її більш гнучкою та продуктивною. За таких умов увага поступово перестає бути пасивною реакцією на зовнішні стимули й набуває рис усвідомленого керованого процесу: дитина вчиться тримати мету, планувати кроки, перевіряти результат. Ідею комплексного впливу педагогічних прийомів підтримують також Ковальчук і Матвіїшин (2020): вони зазначають, що методи стимулювання навчальної активності (ситуації успіху, залучення до постановки цілей, підтримка ініціативи) підсилюють внутрішню мотивацію та створюють умови для стійкішої уваги.

Важливою складовою взаємозв’язку мотивації та уваги є емоційний компонент навчальної діяльності. Жадан (2014) підкреслює, що психологічний супровід формування мотивації (підтримка, схвалення, емпатійне ставлення, «ситуації успіху») створює позитивний емоційний фон у класі, знижує тривожність і тим самим полегшує зосередження. У такому середовищі дитина менше витрачає психічні ресурси на страх помилки й напруження, а отже – має більше можливостей для стійкої уваги. Подібну логіку пояснення можна простежити й у матеріалах про організацію навчального процесу в початковій школі: доброзичлива взаємодія та передбачувані правила діяльності підтримують як мотивацію, так і здатність учнів зосереджуватися (Кірик і Данилова, 2019).

Дослідники також звертають увагу на ризики формалізації навчання. Казьмін (2014) підкреслює, що коли навчання будується переважно на вимогах і оцінках, увага дітей часто залишається зовнішньо керованою: учні працюють під тиском страху покарання або невдоволення дорослого. У такій ситуації увага може бути напруженою й ситуативною: вона ніби «вмикається» на короткий час, але швидко виснажується. Натомість мотивація, заснована на інтересі й особистісному смислі, робить увагу більш природною, стабільною і довільно регульованою (Волянюк, 2020; Мар’яненко, 2014).

Сучасні психолого-педагогічні дослідження все частіше аналізують роль цифрового середовища у формуванні зв’язку між мотивацією та увагою. Литовченко (2016) зазначає, що використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні може як посилювати, так і послаблювати цей зв’язок. Педагогічно обґрунтоване використання цифрових засобів підвищує інтерес до навчання і сприяє концентрації завдяки наочності та інтерактивності, однак хаотичне чи надмірне використання гаджетів може вести до фрагментації уваги і поверхневого рівня мотивації. Сівачук (2021) доповнює цю позицію, наголошуючи, що мобільні технології можуть підтримувати розвиток довільної уваги за умови чітких правил використання та спрямованості на навчальну мету, інакше вони стають сильним відволікаючим чинником.

Окрему увагу в дослідженнях приділяють типології учнів за співвідношенням показників уваги й мотивації. З практичного погляду доцільно виділяти щонайменше три групи: (1) діти з гармонійним розвитком (високий рівень уваги й мотивації), (2) діти з дисгармонійним співвідношенням (висока мотивація за слабкої уваги або навпаки), (3) діти з низькими показниками обох компонентів. Такі типології корисні для диференційованого підбору педагогічних стратегій: комусь потрібні вправи на розвиток самоконтролю уваги, комусь – підтримка смислу навчання і пізнавального інтересу, а інколи – комплексний супровід (Дзюбко, 2019). У цьому контексті важливо, що мотивація й увага не «розвиваються самі собою», а потребують системної організації навчальних ситуацій, де дитина отримує посильні виклики і водночас переживає успіх (Мар’яненко, 2014).

Поступово в психолого-педагогічній науці утвердилося уявлення про взаємозв’язок уваги й мотивації як про динамічну систему. Мотивація виступає джерелом активності, а увага – механізмом реалізації цієї активності на когнітивному рівні. У молодшому шкільному віці система ще недостатньо стійка, тому потребує підтримки з боку дорослих і спеціально організованого навчального середовища (Заєць, 2020). Саме через організацію завдань, емоційний клімат, правила самоконтролю та педагогічно доцільне заохочення відбувається поступовий перехід

від зовнішньої мотивації до внутрішньої, а разом із цим – від мимовільної уваги до довільної.

Таблиця 1.2

Моделі взаємозв'язку уваги та навчальної мотивації у психолого-педагогічних дослідженнях

Автор / напрям	Основна ідея взаємозв'язку	Практичне значення для навчання
Бойченко	Мотивація підсилює стійкість і тривалість уваги	Необхідність формувати позитивне ставлення до навчання
Волянюк	Мотивація активізує внутрішні ресурси уваги	Використання завдань, що викликають інтерес
Макарова, Гойденко	Увага сприяє формуванню мотивації через переживання успіху	Підтримка ситуації успіху на уроці
Воронова	Увага і мотивація є складовими єдиної саморегуляції	Формування навичок самоконтролю
Дзюбко	Рівень мотивації пов'язаний із рівнем довільної уваги	Необхідність діагностики обох показників
Демченко	Педагогічні методи впливають одночасно на мотивацію й увагу	Використання інтерактивних і проблемних методик
Жадан	Позитивний емоційний фон стабілізує увагу та мотивацію	Створення психологічно безпечного середовища
Литовченко	Цифрові засоби можуть як посилювати, так і послаблювати взаємозв'язок	Педагогічно контрольоване використання ІКТ

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє зробити висновок, що взаємозв'язок уваги та навчальної мотивації є закономірним, системним і взаємозумовленим процесом. У працях різних авторів увага розглядається не як ізольований психічний процес, а як функціональний механізм реалізації мотиваційної активності дитини у навчальній діяльності, тоді як мотивація виступає внутрішнім джерелом енергії, що забезпечує стійкість, спрямованість і довільність уваги (Канюк, 2012).

Дослідження підтверджують, що у молодшому шкільному віці цей зв'язок має особливу значущість, оскільки механізми саморегуляції лише формуються, а тому

саме мотиваційні чинники відіграють провідну роль у підтриманні зосередженості. Встановлено, що високий рівень навчальної мотивації сприяє розвитку довільної уваги, її стійкості та концентрації, тоді як низька мотивація підвищує ризики фрагментарності уваги, швидкої втомлюваності та частих відволікань, що відображається й на навчальній успішності (Казьмін, 2014).

Взаємодія уваги та мотивації формує психологічну основу успішної навчальної діяльності молодших школярів. Тому цілеспрямоване формування навчальної мотивації та системна робота з розвитку уваги мають розглядатися не як окремі напрями педагогічного впливу, а як єдиний комплексний процес (Демченко, 2015). У межах такого підходу важливо поєднувати підтримку пізнавального інтересу, створення ситуацій успіху й розвиток навичок самоконтролю, що поступово підсилює довільну регуляцію уваги та навчальну самостійність (Мар'яненко, 2014).

Важливим аспектом у розумінні взаємозв'язку уваги та навчальної мотивації є врахування вікової специфіки молодших школярів, зокрема їхньої залежності від зовнішніх регуляторів навчальної діяльності. На початкових етапах навчання дорослий учитель, батьки виконує функцію організатора уваги та носія мотиваційних смислів. Через систему вимог, заохочень і пояснень дитина поступово інтеріоризує навчальні цілі, переходячи від зовнішньої мотивації до елементів внутрішньої; у цьому процесі увага забезпечує засвоєння правил і норм навчальної діяльності, а мотивація підтримує активність у межах освітнього середовища (Заєць, 2020).

Наукові дослідження також свідчать, що нестабільність взаємозв'язку між увагою та мотивацією може бути одним із психологічних чинників виникнення труднощів у навчанні. Діти з недостатньо сформованою навчальною мотивацією часто не здатні тривалий час утримувати увагу на завданні, що призводить до поверхневого засвоєння матеріалу та зниження успішності; у свою чергу невдачі можуть підсилювати мотиваційні труднощі й формувати «замкнене коло» навчальної дезадаптації (Дячук, 2017).

Окремі дослідження підкреслюють значення індивідуально-психологічних відмінностей у прояві взаємозв'язку уваги та мотивації. Рівень тривожності, особливості емоційної сфери, попередній навчальний досвід можуть істотно

змінювати характер цього зв’язку: навіть за достатнього рівня мотивації дитина може демонструвати труднощі концентрації, якщо навчальна ситуація емоційно напружена або непередбачувана (Жадан, 2014). Це підтверджує важливість індивідуалізованого підходу і необхідність створення психологічно безпечного освітнього середовища як базової умови для стабільної мотивації й уваги (Кірик і Данилова, 2019).

У сучасних психолого-педагогічних концепціях дедалі частіше наголошується на тому, що розвиток уваги та навчальної мотивації має здійснюватися в умовах активної діяльності дитини. Пасивні форми навчання, орієнтовані лише на відтворення інформації, не забезпечують стійкого зв’язку між мотивацією та увагою. Натомість діяльнісний підхід, що передбачає активну участь учнів у розв’язанні навчальних завдань, створює умови для одночасної активізації мотиваційної сфери та розвитку довільної уваги, особливо коли завдання є посильними, змістовними й підтримують інтерес (Мар’яненко, 2014).

Щоб краще зрозуміти, як пов’язані увага та мотивація, варто звернути увагу на рівень складності самих завдань. Досвід показує, що саме «золота середина» у складності матеріалу дозволяє одночасно підтримувати і живий інтерес, і стійку зосередженість. Коли завдання надто легкі, дитині стає нудно, і вона швидко відволікається. Якщо ж матеріал занадто складний, настає перевтома, що миттєво гасить інтерес і змушує шукати розради в сторонніх речах. Тому баланс між доступністю та викликом — це необхідний фундамент для ефективної роботи.

Також значну роль відіграє розвиток метакогнітивних навичок, тобто здатності дитини розуміти, як саме вона вчиться. Коли школяр вміє планувати свою роботу, усвідомлює власні дії та контролює їх, це не лише додає йому впевненості, а й допомагає керувати увагою. Учні, які вже володіють навичками самоперевірки, набагато краще розуміють суть завдань, вміють правильно розподіляти сили та менше реагують на зовнішні подразники. Можна сказати, що розвиток такого самоусвідомлення стає додатковим інструментом, який поєднує мотивацію з уважністю.

Не менш важливим є і накопичений дитиною особистий досвід успіху. Кожен випадок, коли дитина самостійно досягла результату, зміцнює її віру у власні сили й

підживлює внутрішнє бажання вчитися, що прямо позначається на якості зосередженості. Такі «перемоги» формують стійку настанову на навчання: дитина з азартом береться за справу, стає наполегливішою і може тривалий час не втрачати фокус. Натомість постійні невдачі або відсутність ситуацій успіху підривають мотивацію, що одразу проявляється в неуважності та пасивності на уроках.

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень підтверджує, що увага та навчальна мотивація в молодшому шкільному віці утворюють взаємопов'язану систему, у якій мотивація підтримує довільну регуляцію уваги, а сформована увага підсилює мотивацію через успіх і позитивне ставлення до навчання. Ефективний розвиток цих компонентів можливий за умов педагогічної підтримки, емоційної безпеки та використання діяльнісних методів навчання. Комплексний підхід до формування мотивації й розвитку уваги підвищує навчальну успішність і сприяє становленню навчальної саморегуляції молодших школярів.

Висновки до 1 розділу

У першому розділі курсової роботи було здійснено теоретичний аналіз психологічних особливостей розвитку уваги у молодшому шкільному віці та розглянуто навчальну мотивацію як провідний чинник формування уваги молодших школярів. Аналіз наукових джерел засвідчив, що увага в цьому віковому періоді проходить інтенсивний етап становлення: від переважання мимовільної форми до поступового розвитку довільної, усвідомленої регуляції, що є важливою умовою успішної навчальної діяльності. Встановлено, що властивості уваги – стійкість, концентрація, обсяг, розподіл і переключення – формуються нерівномірно та залежать як від індивідуальних психофізіологічних особливостей дітей, так і від характеру навчальних вимог і організації освітнього середовища.

Теоретичний аналіз також підтвердив, що навчальна мотивація відіграє ключову роль у формуванні й підтриманні уваги молодших школярів. Внутрішній інтерес до навчальної діяльності, позитивне емоційне ставлення до школи, орієнтація на досягнення успіху та прагнення до самореалізації сприяють активізації

пізнавальної діяльності, підвищують здатність дітей до тривалого зосередження та розвитку навичок самоконтролю. У свою чергу, низький рівень навчальної мотивації зумовлює нестійкість уваги, часті відволікання, зниження навчальної працездатності та швидку втомлюваність, що негативно позначається не лише на результатах навчання, а й на емоційному стані та самооцінці дитини.

Розгляд взаємозв’язку уваги та навчальної мотивації у психолого-педагогічних дослідженнях засвідчив, що ці процеси перебувають у тісній взаємодії та взаємній детермінації. Навчальна мотивація виступає джерелом пізнавальної активності та смисловим підґрунтям довільної уваги, тоді як увага є психологічним механізмом реалізації мотиваційних установок у навчальній діяльності. Таким чином, розвиток уваги без урахування мотиваційної складової або формування мотивації без цілеспрямованого розвитку уваги не забезпечують стійкого позитивного ефекту. Ефективність психолого-педагогічного впливу можлива лише за умов комплексного підходу, що поєднує розвиток пізнавальних процесів і формування позитивної навчальної мотивації.

Отже, результати теоретичного аналізу підтверджують актуальність обраної теми та необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи, спрямованої на гармонійний розвиток уваги й навчальної мотивації молодших школярів. Зазначені положення створюють теоретичне підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження, дозволяють обґрунтувати вибір методик і логіку експериментальної роботи, а також слугують основою для аналізу результатів і формулювання практичних рекомендацій, представлених у другому розділі курсової роботи.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ

2.1. Діагностичний інструментарій дослідження взаємозв'язку уваги та навчальної мотивації дітей в молодшій школі

Емпіричне дослідження особливостей уваги молодших школярів з різним рівнем навчальної мотивації проводилося з метою виявлення якісних і кількісних характеристик уваги та встановлення їх взаємозв'язку з мотиваційною сферою навчальної діяльності. Вибір діагностичного інструментарію ґрунтувався на теоретичних положеннях, викладених у першому розділі роботи, а також на вимогах методичних рекомендацій до виконання бакалаврських робіт і вікових особливостях досліджуваної вибірки.

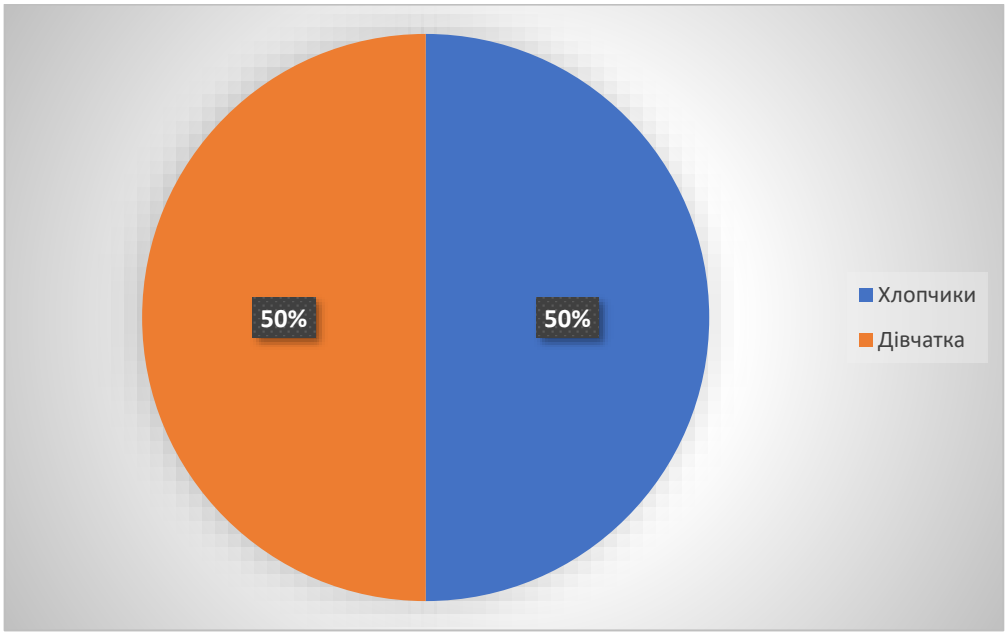

Рис 2.1. Добір учасників дослідження

У дослідженні взяли участь 60 учнів молодшого шкільного віку однієї з загальноосвітніх шкіл м. Києва. До вибірки увійшли діти віком від 7 до 9 років, які навчаються у 2–3 класах. Добір учасників здійснювався з урахуванням принципів добровільності, доступності та етичності психологічного дослідження. Загальна вибірка дослідження складалася з 60 учнів молодшого шкільного віку, серед яких було 30 дівчаток та 30 хлопчиків, що дозволило забезпечити відносно збалансоване

представництво за статевою ознакою, рисунок 2.1. Усі учасники дослідження навчалися за типовою програмою початкової школи, не мали офіційно підтверджених порушень інтелектуального розвитку або тяжких психофізіологічних відхилень, що могло б істотно впливати на результати дослідження. Дослідження проводилося в умовах шкільного навчального середовища, у першій половині дня, що сприяло зниженню впливу втоми та забезпеченню більшої надійності отриманих результатів. Дослідження проводилося з дотриманням етичних норм. Було отримано дозвіл адміністрації закладу освіти, а також усну згоду батьків учнів на участь дітей у дослідженні.

З огляду на мету та завдання дослідження, діагностичний інструментарій було підібрано таким чином, щоб він дозволяв комплексно оцінити різні властивості уваги (концентрацію, стійкість, обсяг, переключення) та визначити рівень навчальної мотивації молодших школярів. Для цього було використано чотири психодіагностичні методики, три з яких спрямовані на дослідження уваги, а одна – на вивчення навчальної мотивації.

Провідною методикою для дослідження концентрації та стійкості уваги було обрано коректурну пробу «Методику Бурдона–Анфімова». Дана методика є однією з найбільш поширених у практиці шкільної психології та адаптованою для використання з дітьми молодшого шкільного віку. Її застосування дозволяє оцінити здатність дитини тривалий час зосереджуватися на монотонному завданні, підтримувати високий рівень уваги та контролювати власну діяльність. У ході виконання завдання учням пропонувалося переглянути спеціально підготовлений бланк із великою кількістю однотипних символів та закреслювати задані об’єкти протягом визначеного часу. За результатами виконання методики аналізувалися такі показники, як кількість правильно виконаних дій, кількість помилок, темп роботи та зміна продуктивності впродовж виконання завдання. Отримані дані дозволили зробити висновки щодо рівня концентрації та стійкості уваги кожного учасника дослідження.

Для дослідження обсягу уваги та швидкості її переключення було використано методику «Таблиці Шульте». Ця методика є наочною, доступною для розуміння

молодшими школярами та не викликає значних труднощів у процесі виконання. Учням пропонувалося послідовно знаходити й називати числа у зростаючому порядку, що вимагало швидкої орієнтації в зоровому полі, утримання інструкції та активного переключення уваги. Основними показниками за цією методикою були час виконання завдання, рівень помилковості та стабільність результатів. Методика дозволила оцінити здатність дітей ефективно переробляти зорову інформацію та підтримувати оптимальний рівень уваги в умовах обмеженого часу.

Доповненням до попередніх методик стала «Методика дослідження стійкості уваги» у формі коректурних таблиць, адаптованих для дітей молодшого шкільного віку. Її застосування дало змогу глибше проаналізувати особливості працездатності учнів, динаміку зосередженості та вплив втоми на продуктивність уваги. Методика передбачала виконання однотипних завдань протягом визначеного часу з фіксацією результатів на різних етапах роботи. Аналіз динаміки виконання дозволив виявити зниження або стабільність рівня уваги, а також індивідуальні відмінності між учнями. Ця методика є важливою для розуміння того, як довго молодші школярі здатні підтримувати ефективну увагу в умовах навчального навантаження.

Для визначення рівня навчальної мотивації було використано «Методику діагностики навчальної мотивації молодших школярів Л. В. Дзюбко». Дана методика спеціально розроблена для дітей молодшого шкільного віку та широко використовується в освітньо-психологічній практиці. Вона дозволяє оцінити загальний рівень навчальної мотивації, співвідношення внутрішніх і зовнішніх мотивів, а також ставлення дитини до навчальної діяльності. Методика включає серію запитань і тверджень, на які учні відповідають у доступній для їх віку формі. За результатами обробки відповідей учасників було визначено рівні навчальної мотивації – низький, середній та високий. Саме ці показники стали основою для подальшого порівняльного аналізу характеристик уваги у групах з різним рівнем мотивації.

Комплексне використання зазначених методик забезпечило можливість багатовимірного аналізу уваги молодших школярів та її зв’язку з навчальною мотивацією. Отримані за допомогою методики Л. В. Дзюбко результати дали змогу

розподілити учасників дослідження на групи відповідно до рівня навчальної мотивації, після чого було проведено порівняльний аналіз показників уваги, отриманих за допомогою коректурної проби, таблиць Шульте та методики стійкості уваги. Такий підхід дозволив не лише виявити загальні тенденції розвитку уваги в молодшому шкільному віці, а й встановити специфічні відмінності у функціонуванні уваги залежно від мотиваційної сфери навчальної діяльності.

Для обробки результатів емпіричного дослідження та перевірки висунутої гіпотези було використано методи математичної статистики, зокрема кореляційний аналіз.

З метою визначення взаємозв’язку між рівнем навчальної мотивації та показниками уваги молодших школярів було застосовано коефіцієнт кореляції Спірмена. Даний метод дозволяє встановити силу та напрям зв’язку між двома кількісними змінними.

Обчислення коефіцієнта кореляції здійснювалося за допомогою програмного засобу Jamovi. У розрахунках враховувалися індивідуальні показники учнів за шкалами навчальної мотивації та параметрами уваги (концентрація, стійкість, обсяг, переключення уваги).

Отримані значення коефіцієнта кореляції інтерпретувалися відповідно до загальноприйнятих критеріїв:

- 0–0,3 – слабкий зв’язок;
- 0,3–0,7 – помірний зв’язок;
- 0,7–1 – сильний зв’язок.

Додатні значення коефіцієнта свідчать про прямий зв’язок між показниками (зі зростанням рівня навчальної мотивації підвищуються показники уваги), тоді як від’ємні – про зворотний зв’язок.

Результати кореляційного аналізу використано для підтвердження або спростування гіпотези дослідження щодо наявності статистично значущого взаємозв’язку між навчальною мотивацією та характеристиками уваги молодших школярів.

Таким чином, обраний діагностичний інструментарій є науково обґрунтованим, віковоВідповідним та адекватним меті й завданням дослідження. Його застосування створює надійну емпіричну основу для подальшого аналізу результатів, інтерпретації отриманих даних і формулювання практичних рекомендацій щодо розвитку уваги та стимулювання навчальної мотивації молодших школярів, що буде детально представлено у наступних підрозділах другого розділу бакалаврської роботи.

2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей уваги у школярів з різним рівнем навчальної мотивації

На даному етапі дослідження було здійснено аналіз емпіричних результатів, отриманих у процесі вивчення особливостей уваги молодших школярів залежно від рівня їхньої навчальної мотивації. Відповідно до результатів методики діагностики навчальної мотивації Л. В. Дзюбко, усіх учасників дослідження було розподілено на три групи: учні з низьким, середнім та високим рівнем навчальної мотивації. Такий поділ дав змогу здійснити порівняльний аналіз характеристик уваги та виявити специфіку її проявів у дітей з різною мотиваційною спрямованістю навчальної діяльності і зазначено в таблиці 2.1 та на рисунку 2.2.

Таблиця 2.1

Розподіл учнів за рівнем навчальної мотивації (методика Л. В. Дзюбко)

Рівень навчальної мотивації	Кількість учнів	Частка, %
Низький	15	30 %
Середній	22	44 %
Високий	13	26 %
Разом	50	100 %

Дані, представлені в таблиці 2.1, наочно відображені на рисунку 2.2. Аналіз результатів засвідчив, що більшість молодших школярів мають середній рівень навчальної мотивації, який характеризується позитивним, проте нестійким ставленням до навчання та залежністю від зовнішнього стимулювання.

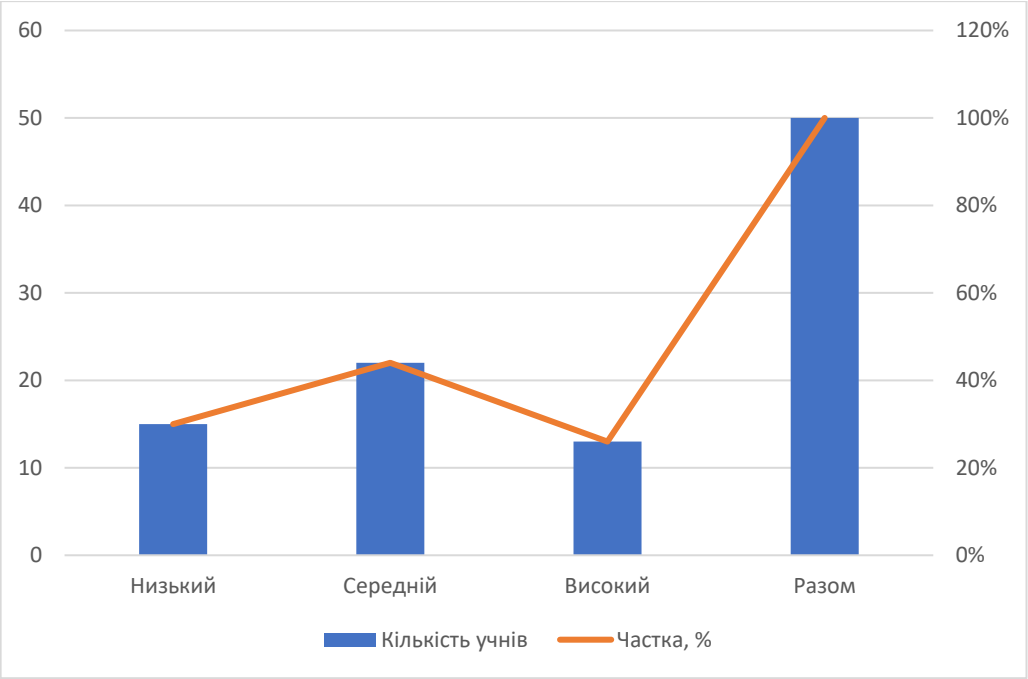

Рис 2.2. Розподіл учнів за рівнем навчальної мотивації (методика Л. В. Дзюбко)

На рисунку 2.2 подано графічне зображення розподілу учнів за рівнем навчальної мотивації. Учні з низьким рівнем мотивації виявляють формальне ставлення до навчальної діяльності, знижену пізнавальну активність та недостатню зацікавленість у результатах навчання. Натомість учні з високим рівнем навчальної мотивації демонструють стійкий інтерес до пізнання, орієнтацію на досягнення успіху та внутрішню зацікавленість у навчальному процесі. Саме цей показник став базовим для подальшого аналізу особливостей уваги.

Таблиця 2.2

Рівень уваги за методикою Бурдона–Анфімова

Рівень уваги	Кількість учнів
Низький	39
Середній	20
Високий	1

Показники уваги, представлені в таблиці 2.2, візуалізовано на рисунку 2.3. В аналізі результатів представлено кількісний розподіл учнів за рівнями стійкості уваги. Отримані результати демонструють, що переважна більшість досліджуваних (39 осіб) мають низький показник, що вказує на схильність до швидкої втомлюваності та труднощі у тривалому зосередженні на однотипних завданнях.

Рис 2.3. Рівень уваги за методикою Бурдона–Анфімова

На рисунку 2.3 візуалізовано відсоткове співвідношення рівнів уваги.

Таблиця 2.3

Рівень уваги за методикою «Таблиці Шульте»

Рівень уваги	Кількість учнів
Низький	11
Середній	28
Високий	21

Результати, наведені в таблиці 2.3, узагальнено у вигляді діаграми на рисунку 2.4. Отримані дані свідчать, про переважання середнього рівня швидкості орієнтування у зоровому полі серед опитуваних. Учні мають різний рівень здатності до переключення уваги і швидкості обробки інформації.

Рис 2.4. Узагальнені результати за методикою «Таблиці Шульте»

На рисунку 2.4 представлено розподіл учнів за рівнями стійкості уваги.

Таблиця 2.4

Стійкість уваги за методикою дослідження уваги у формі коректурних таблиць

Стійкість уваги	Кількість учнів
Різка	28
Помірна	25
Незначна	7

Динаміка стійкості уваги, наведена в таблиці 2.4, графічно представлена на рисунку 2.5. Аналіз даних дозволяє оцінити особливості працездатності учнів та динаміку їхньої концентрації під час виконання завдань. Значна частина досліджуваних виявляє тенденцію до поступового зниження темпу.

На рисунку 2.5 зображено узагальнені результати цього етапу. Аналіз продемонстрував, що учні з високими показниками здатні зберігати стабільну продуктивність протягом усього часу виконання завдання, тоді як при нижчих рівнях спостерігаються виражені ознаки виснаження та збільшення кількості помилок під кінець роботи.

Рис 2.4. Динаміка стійкості уваги молодших школярів

З метою виявлення характеру взаємозв'язку між рівнем навчальної мотивації та показниками уваги було проведено кореляційний аналіз. Результати аналізу засвідчили наявність прямого позитивного кореляційного зв'язку між рівнем навчальної мотивації та концентрацією, стійкістю й обсягом уваги. Найбільш тісний зв'язок виявлено між навчальною мотивацією та концентрацією уваги, що свідчить про визначальну роль мотиваційної сфери у регуляції довільної уваги молодших школярів. Результати кореляційного аналізу, представлені в таблиці 2.5, наочно відображені на рисунку 2.6.

Таблиця 2.5

Кореляційний аналіз взаємозв'язку між рівнем навчальної мотивації та показниками уваги

Показники уваги	Коефіцієнт кореляції (r)	Характер зв'язку
Навчальна мотивація – концентрація уваги	0,81	Позитивний
Навчальна мотивація – стійкість уваги	0,74	Помірний позитивний
Навчальна мотивація – обсяг уваги	0,81	Позитивний

Для встановлення взаємозв'язку між рівнем навчальної мотивації та показниками уваги було використано методи математичної статистики, зокрема коефіцієнт кореляції Спірмена. Даний метод дозволяє визначити силу та напрям

зв’язку між кількісними показниками досліджуваних змінних. Обробка результатів здійснювалася за допомогою програми Jamovi, що забезпечило точність розрахунків та наочність отриманих даних.

Дані, наведені в таблиці 2.5, свідчать про наявність позитивного взаємозв’язку між рівнем навчальної мотивації та основними характеристиками уваги молодших школярів. Виражений кореляційний зв’язок встановлено між навчальною мотивацією та стійкістю уваги (r = 0,74), що вказує на роль мотиваційної сфери у здатності дитини тривалий час зберігати зосередженість на навчальному завданні. На рисунку 2.6 подано графічне відображення кореляційних зв’язків між рівнем навчальної мотивації та показниками уваги.

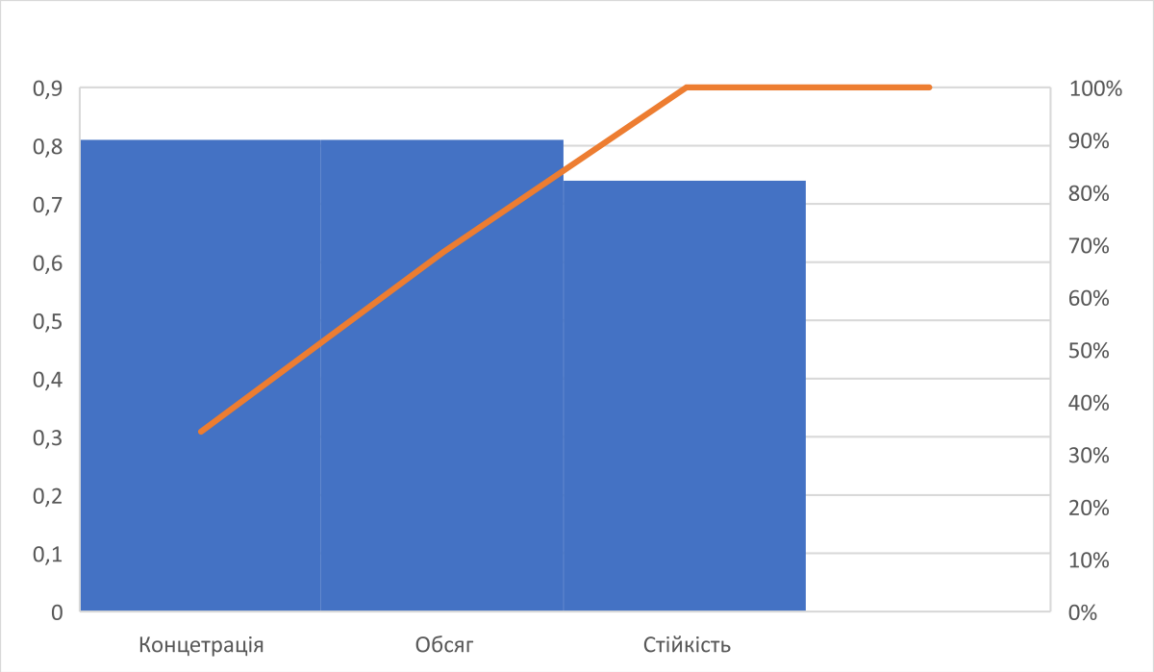

Рис 2.6. Кореляційні зв’язки між рівнем навчальної мотивації та показниками уваги молодших школярів

Позитивний зв’язок також спостерігається між рівнем навчальної мотивації та концентрацією уваги (r = 0,81), що свідчить про те, що вмотивовані учні краще зосереджуються на виконанні навчальних завдань і демонструють вищу точність діяльності. Значущі коефіцієнти кореляції виявлено між мотивацією та обсягом уваги (r = 0,81). Це вказує на те, що зі зростанням навчальної мотивації підвищується здатність дітей ефективно опрацьовувати інформацію та адаптуватися до змін умов навчальної діяльності. Кореляційний аналіз здійснювався за допомогою коефіцієнта

кореляції Спірмена. Розрахунок коефіцієнта кореляції здійснювався за допомогою Jamovi.

Отримані результати кореляційного аналізу підтверджують наявність системного взаємозв'язку між навчальною мотивацією та розвитком уваги у молодшому шкільному віці та узгоджуються з положеннями теоретичного аналізу, викладеними в першому розділі бакалаврської роботи.

Отже, результати дослідження підтверджують, що рівень навчальної мотивації є важливим чинником розвитку уваги в молодшому шкільному віці. Учні з високою навчальною мотивацією демонструють більш сформовану довільну увагу, вищу працездатність і кращу здатність до концентрації та переключення, тоді як низький рівень мотивації супроводжується нестійкістю уваги та швидкою втомлюваністю.

2.3. Практичні рекомендації щодо стимулювання навчальної мотивації та розвитку уваги молодших школярів

Результати проведеного емпіричного дослідження переконливо засвідчили наявність тісного взаємозв'язку між рівнем навчальної мотивації та особливостями розвитку уваги молодших школярів. Учні з високим рівнем навчальної мотивації демонстрували вищі показники концентрації, стійкості, обсягу та здатності до переключення уваги, тоді як у школярів з низьким рівнем мотивації спостерігалися фрагментарність уваги, швидка втомлюваність і зниження працездатності. Отримані результати свідчать про необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, спрямованого не лише на розвиток уваги, а й на формування та підтримку позитивної навчальної мотивації як провідного чинника успішної навчальної діяльності в молодшому шкільному віці.

Практичні рекомендації, запропоновані у даному підрозділі, ґрунтуються на результатах аналізу експериментальних даних і спрямовані на створення таких умов навчання, які сприяють активізації пізнавального інтересу, підвищенню внутрішньої мотивації та розвитку довільної уваги учнів початкової школи. Особливу увагу доцільно приділяти учням з низьким і середнім рівнем навчальної мотивації, оскільки

саме в цих групах було зафіксовано найбільші труднощі у підтриманні зосередженості та стабільності уваги.

Одним із провідних напрямів стимулювання навчальної мотивації є формування позитивного емоційного ставлення до навчальної діяльності. Результати дослідження показали, що учні з високим рівнем мотивації легше залучаються до виконання завдань і демонструють більш тривалу концентрацію уваги. У зв'язку з цим доцільно створювати навчальні ситуації успіху, у яких дитина має можливість відчути власну компетентність і значущість. Позитивне підкріплення, доброзичлива оцінка з боку вчителя, акцент на досягненнях, а не на помилках, сприяють зростанню внутрішньої мотивації та, як наслідок, підвищенню рівня довільної уваги.

Важливим чинником розвитку уваги є організація навчальної діяльності з урахуванням вікових особливостей молодших школярів. Отримані в дослідженні дані свідчать, що діти з низьким рівнем мотивації швидше втомлюються та втрачають зосередженість під час виконання одноманітних завдань. Тому доцільно використовувати різноманітні форми роботи, чергувати види діяльності, поєднувати навчальні завдання з елементами гри, рухової активності та творчості. Такі підходи дозволяють підтримувати оптимальний рівень працездатності та запобігати зниженню уваги впродовж уроку.

Розвиток довільної уваги молодших школярів тісно пов'язаний із формуванням навичок саморегуляції. У ході дослідження було встановлено, що учні з високим рівнем навчальної мотивації краще контролюють власну діяльність, рідше відволікаються та здатні триваліше утримувати увагу. У зв'язку з цим доцільно цілеспрямовано навчати дітей елементарних прийомів самоконтролю та планування діяльності, зокрема формулювання навчальної мети, усвідомлення послідовності виконання завдання та оцінювання власних результатів. Такі навички сприяють підвищенню відповідальності за навчальну діяльність і позитивно впливають на розвиток уваги.

Особливу роль у стимулюванні навчальної мотивації та розвитку уваги відіграє зміст навчального матеріалу. Результати дослідження показали, що вмотивовані учні демонструють вищий рівень зосередженості тоді, коли завдання викликають інтерес

і мають особистісну значущість. Тому доцільно пов’язувати навчальний матеріал із життєвим досвідом дітей, використовувати приклади з повсякденного життя, залучати учнів до обговорення, постановки запитань і пошуку власних способів розв’язання завдань. Такий підхід сприяє активізації пізнавального інтересу та підтримці стійкої уваги.

Результати кореляційного аналізу засвідчили найбільш тісний зв’язок між навчальною мотивацією та стійкістю уваги. Це дозволяє стверджувати, що розвиток мотиваційної сфери є ефективним засобом підвищення здатності дітей тривалий час зосереджуватися на навчальній діяльності. У зв’язку з цим доцільно використовувати завдання, які передбачають поступове ускладнення, потребують докладання зусиль і дозволяють дитині відстежувати власний прогрес. Усвідомлення результатів власної діяльності сприяє формуванню внутрішньої мотивації та підтримці уваги на високому рівні.

Важливим напрямом практичної роботи є співпраця з батьками молодших школярів. Отримані результати свідчать, що недостатня навчальна мотивація часто поєднується з низьким рівнем організованості та уваги. Тому доцільно проводити просвітницьку роботу з батьками, спрямовану на формування адекватних вимог до навчальної діяльності дитини, створення сприятливого режиму дня та підтримку позитивного ставлення до навчання. Узгоджені дії школи та сім’ї сприяють стабілізації мотиваційної сфери та розвитку уваги.

Не менш важливим є індивідуальний підхід до учнів з низьким рівнем навчальної мотивації. Результати дослідження показали, що такі діти потребують більшої підтримки, чітких інструкцій та поетапного контролю виконання завдань. Індивідуалізація навчання, використання коротких і чітко структурованих завдань, а також поступове збільшення тривалості зосередженої роботи сприяють розвитку довільної уваги та підвищенню мотивації до навчання.

Важливим аспектом розвитку уваги та навчальної мотивації молодших школярів є створення чіткої та передбачуваної організації навчального процесу. Результати дослідження показали, що учні з низьким рівнем навчальної мотивації частіше відчувають труднощі у зосередженні саме в ситуаціях, коли структура

завдання є нечіткою або перевантаженою другорядною інформацією. У зв’язку з цим доцільно забезпечувати зрозумілу логіку побудови уроку, чітке формулювання інструкцій і поетапність виконання навчальних завдань. Передбачуваність навчального процесу знижує тривожність, підвищує відчуття контролю над діяльністю та позитивно впливає на здатність утримувати увагу.

Значну роль у стимулюванні навчальної мотивації та розвитку уваги відіграє стиль педагогічної взаємодії. Результати емпіричного дослідження підтвердили, що школярі з високим рівнем мотивації частіше демонструють активну позицію у навчанні, відкритість до співпраці та готовність виконувати складніші завдання. Тому доцільно використовувати партнерський стиль спілкування, який передбачає повагу до думки дитини, підтримку її ініціативи та створення атмосфери психологічної безпеки. Такий стиль взаємодії сприяє формуванню внутрішньої мотивації та позитивно впливає на розвиток довільної уваги.

Результати дослідження також свідчать про важливість формування у молодших школярів позитивного ставлення до зусиль, які вони докладають у процесі навчання. Учні з низьким рівнем навчальної мотивації часто уникають складних завдань і швидко втрачають увагу у разі виникнення труднощів. У зв’язку з цим доцільно акцентувати увагу не лише на результаті, а й на процесі виконання завдання, підкреслюючи значущість старанності та наполегливості. Такий підхід сприяє формуванню мотивації досягнення та підвищенню стійкості уваги в умовах навчального навантаження.

Особливого значення набуває розвиток умінь усвідомлювати власний емоційний стан під час навчальної діяльності. Отримані результати свідчать, що негативні емоційні переживання, пов’язані з навчальними труднощами, можуть знижувати рівень мотивації та негативно впливати на концентрацію уваги. Тому доцільно навчати молодших школярів елементарних способів розпізнавання власних емоцій і подолання напруження, зокрема через короткі паузи для відновлення, дихальні вправи, зміну виду діяльності. Такі заходи сприяють стабілізації емоційного стану та підтримці оптимального рівня уваги.

Важливим напрямом стимулювання навчальної мотивації є формування адекватної навчальної самооцінки. Учні з високим рівнем навчальної мотивації, як показали результати дослідження, характеризуються більшою впевненістю у власних можливостях і вищою здатністю зосереджуватися на завданні. У зв’язку з цим доцільно створювати умови, за яких дитина має можливість об’єктивно оцінювати власні досягнення, порівнюючи їх не з результатами інших учнів, а з власним попереднім рівнем. Формування позитивної та реалістичної самооцінки сприяє зростанню внутрішньої мотивації та розвитку довільної уваги.

Одним із ключових напрямків у вдосконаленні практичних підходів до стимулювання навчальної мотивації та зміцнення уваги є активне впровадження ігрових і тренінгових технологій у щоденні заняття. Наші результати чітко вказують на те, що учні молодших класів набагато ефективніше утримують фокус, якщо в уроці є елементи гри, здорового суперництва або творчого пошуку. Саме тому ми вважаємо за доцільне інтегрувати короткі ігрові вправи на різних етапах уроку. Це можуть бути завдання на швидкість реакції, вправи «знайди помилку», логічні головоломки або завдання на розвиток спостережливості. Такі методи не просто залучають дітей до процесу, а й дозволяють тренувати довільну увагу в найбільш природному для цього віку середовищі.

Окрему увагу варто приділити тому, як учні сприймають та опрацьовують інструкції. Під час дослідження ми помітили тенденцію: діти з недостатньою мотивацією часто не можуть утримати в пам'яті всі умови завдання, що неминуче веде до помилок і швидкої втрати концентрації. Тому ми пропонуємо цілеспрямовано вчити школярів аналізувати інструкції: виділяти в них головні моменти, вчитися ставити запитання, якщо щось незрозуміло. Дуже дієвим виявився прийом «проговорювання» алгоритму дій – вголос або «про себе». Це допомагає дитині глибше усвідомити, що від неї вимагається, і не відволікатися до самого завершення роботи.

Для цілеспрямованого розвитку уваги ми рекомендуємо систематично додавати в план уроку вправи, що тренують її конкретні властивості. Наприклад, для концентрації чудово підходять завдання на пошук відмінностей чи виділення певних

знаків у тексті; для переключення – завдання, де посеред процесу змінюються правила; для розподілу – вправи, що вимагають одночасного виконання двох дій. Регулярність таких тренувань поступово підвищує рівень довільної уваги та формує в учнів навички самоконтролю.

Також не можна ігнорувати організацію самого навчального простору. Дані нашого дослідження підтверджують, що надлишок подразників – як-от шум, зайві речі на партах чи занадто яскраве візуальне оформлення кабінету – заважає дітям зосередитися. Ми вважаємо за необхідне мінімізувати такі фактори, забезпечити логічне розміщення матеріалів і створити спокійну атмосферу. Чітко впорядковане робоче місце учня – це теж важливий інструмент для підтримки його працездатності та мотивації.

Ще одним суттєвим аспектом є навчання дітей цілепокладанню. Ми пропонуємо залучати школярів до самого процесу планування: разом формулювати цілі уроку, обговорювати, якого результату ми хочемо досягти і як ми це перевіримо. Коли дитина чітко розуміє сенс своєї праці, рівень її уваги та відповідальності стає значно вищим.

Ми також переконані, що потрібно формувати позитивне ставлення до помилок. Наше дослідження виявило, що страх помилитися часто гасить інтерес до навчання і розсіює увагу. Важливо донести до учнів, що помилка – це не провал, а природна частина пізнання, можливість навчитися чомусь новому. Підтримка з боку вчителя та спокійне обговорення труднощів допомагають знизити тривожність, що прямо сприяє стійкості уваги.

Досить ефективним інструментом є методи рефлексії наприкінці занять. Ми пропонуємо дітям самим оцінювати свою роботу: що вдалося легко, а де виникли труднощі. Це вчить їх усвідомлювати свій шлях у навчанні, розвиває самоконтроль та зміцнює внутрішню мотивацію. Рефлексивний аналіз також допомагає школярам краще розуміти свої емоції та вчасно регулювати власну увагу.

Важливим вектором роботи ми вважаємо розвиток уваги через групові форми діяльності. Коли діти працюють разом, у них зростає рівень відповідальності, вони вчаться взаємодіяти та підтримувати спільний темп. У групі дитина змушена не лише

робити свою частину, а й стежити за тим, що роблять інші, а це дуже корисно для розвитку розподілу та стійкості уваги.

Сучасні освітні технології – інтерактивні дошки, мультимедійні презентації, цифрові платформи – також можуть стати чудовими помічниками в залученні уваги. Проте ми наголошуємо на їх помірному використанні. Надлишок «цифри» може призвести до перевантаження, тому технології мають бути лише доцільним доповненням, а не основою кожного уроку.

Крім того, ми вважаємо за необхідне розвивати вольові якості дітей: їхню наполегливість, дисципліну та вміння брати на себе відповідальність. Як показало дослідження, ці риси тісно пов’язані з умінням самостійно регулювати увагу. Ми пропонуємо формувати їх через поступове ускладнення завдань і постійне заохочення дитини доводити справу до фінального результату.

Наостанок, вкрай важливо зважати на індивідуальний темп роботи кожного учня. Ми знаємо, що деякі діти потребують більше часу або швидше втомлюються, що миттєво позначається на їхній уважності. Тому ми рекомендуємо використовувати диференційований підхід, варіювати швидкість викладання та давати можливість кожній дитині працювати в комфортному для неї ритмі.

Таким чином, пропоновані нами розширені рекомендації дозволяють комплексно підійти до питання мотивації та уваги. Усі ці заходи спрямовані на те, щоб учень став активним суб’єктом навчання, який свідомо керує своїми пізнавальними процесами та отримує задоволення від результатів.

Результати кореляційного аналізу, які засвідчили тісний зв’язок між навчальною мотивацією та стійкістю уваги, дозволяють рекомендувати систематичне використання завдань, що потребують поступового зосередження та тривалої розумової активності. Водночас важливо забезпечувати баланс між складністю завдання та можливостями дитини, щоб уникнути перевантаження та зниження мотивації. Поступове збільшення тривалості зосередженої роботи сприяє тренуванню уваги й формуванню готовності до виконання складніших навчальних завдань.

Окремої уваги потребує організація позаурочної діяльності молодших школярів. Результати дослідження свідчать, що розвиток уваги та навчальної

мотивації не обмежується лише межами уроку, а значною мірою залежить від загального режиму дня, рівня фізичної активності та умов відпочинку дитини. У зв’язку з цим доцільно рекомендувати батькам і педагогам забезпечувати збалансоване поєднання навчальної діяльності, активного відпочинку та сну, що позитивно впливає на працездатність і здатність до зосередження.

Таким чином, розширені практичні рекомендації, розроблені на основі результатів проведеного емпіричного дослідження, підкреслюють необхідність комплексного підходу до стимулювання навчальної мотивації та розвитку уваги молодших школярів. Їх реалізація передбачає узгоджену взаємодію педагогів, психологів і батьків, врахування індивідуальних особливостей дітей та створення сприятливих психолого-педагогічних умов навчання. Застосування запропонованих підходів сприятиме підвищенню ефективності навчальної діяльності, формуванню довільної уваги та стійкої навчальної мотивації у молодшому шкільному віці.

Висновки до 2 розділу

У другому розділі нашої роботи було здійснено емпіричне дослідження особливостей уваги молодших школярів з різним рівнем навчальної мотивації, що дало змогу поглибити теоретичні положення, викладені в першому розділі, та перевірити висунуті припущення на практичному рівні. У ході дослідження було використано комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення основних характеристик уваги та визначення рівня навчальної мотивації учнів початкової школи.

Аналіз результатів дослідження показав, що більшість молодших школярів мають середній рівень навчальної мотивації, який характеризується нестійким інтересом до навчальної діяльності та залежністю від зовнішніх стимулів. Водночас значна частина учнів демонструє низький рівень мотивації, що супроводжується формальним ставленням до навчання, зниженою пізнавальною активністю та труднощами у підтриманні довільної уваги. Учні з високим рівнем навчальної

мотивації, навпаки, виявляють стійкий інтерес до навчальної діяльності, орієнтацію на досягнення результату та внутрішню зацікавленість у процесі пізнання.

Результати дослідження уваги засвідчили наявність суттєвих відмінностей у рівні концентрації, стійкості, обсягу та здатності до переключення уваги залежно від рівня навчальної мотивації. Молодші школярі з високим рівнем мотивації демонструють більш сформовану довільну увагу, вищу працездатність і здатність тривалий час зберігати зосередженість на навчальних завданнях. Натомість у школярів з низьким рівнем навчальної мотивації спостерігаються фрагментарність уваги, швидка втомлюваність та зниження продуктивності діяльності.

Проведений кореляційний аналіз підтвердив наявність позитивного взаємозв’язку між рівнем навчальної мотивації та основними характеристиками уваги, зокрема концентрацією, стійкістю та обсягом. Найбільш тісний зв’язок було виявлено між навчальною мотивацією та стійкістю уваги, що свідчить про визначальну роль мотиваційної сфери у регуляції довільної уваги в молодшому шкільному віці. Отримані дані підтверджують системний характер взаємодії мотиваційних і пізнавальних процесів у навчальній діяльності молодших школярів.

На основі результатів емпіричного дослідження було розроблено практичні рекомендації, спрямовані на стимулювання навчальної мотивації та розвиток уваги молодших школярів. Запропоновані рекомендації орієнтовані на створення сприятливих психолого-педагогічних умов навчання, формування позитивного ставлення до навчальної діяльності та розвиток навичок саморегуляції уваги. Отже, завдання другого розділу бакалаврської роботи виконано, а отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності вчителів початкових класів, шкільних психологів і батьків, а також слугувати підґрунтям для подальших наукових досліджень у сфері психології навчання та розвитку дитини.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання нашої роботи було комплексно досліджено проблему особливостей уваги молодших школярів з різним рівнем навчальної мотивації, що дозволило поєднати теоретичний аналіз із результатами емпіричного дослідження та сформулювати науково обґрунтовані узагальнення. Актуальність обраної теми зумовлена значущістю уваги та навчальної мотивації як провідних психологічних чинників успішної навчальної діяльності у молодшому шкільному віці, а також сучасними освітніми викликами, пов’язаними зі зниженням пізнавальної активності та труднощами концентрації уваги у частини учнів початкової школи.

У ході теоретичного аналізу науково-психологічної літератури було встановлено, що увага є базовим пізнавальним процесом, який забезпечує спрямованість і вибірковість психічної діяльності дитини, а її розвиток у молодшому шкільному віці має вирішальне значення для засвоєння навчального матеріалу. Особливу увагу приділено розгляду довільної уваги як новоутворення молодшого шкільного віку, формування якого тісно пов’язане з розвитком саморегуляції, пізнавальної активності та мотиваційної сфери особистості. Аналіз наукових підходів дозволив зробити висновок про системний характер взаємодії уваги та навчальної мотивації, що проявляється у взаємному впливі пізнавальних і мотиваційних процесів у навчальній діяльності.

Розгляд проблеми навчальної мотивації в межах теоретичного розділу показав, що вона є складним багатокомпонентним утворенням, яке включає внутрішні й зовнішні мотиви, ставлення до навчання, орієнтацію на результат і процес пізнання. Навчальна мотивація виступає важливим регулятором навчальної діяльності молодших школярів, визначаючи рівень їхньої залученості, активності та здатності підтримувати довільну увагу під час виконання навчальних завдань. Теоретичні положення стали підґрунтям для побудови емпіричного дослідження та формулювання гіпотези.

У другому розділі роботи було проведено емпіричне дослідження за участю 60 учнів молодшого шкільного віку однієї із загальноосвітніх шкіл м. Києва. Для

реалізації мети та завдань дослідження було використано комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення рівня навчальної мотивації та основних характеристик уваги, зокрема концентрації, стійкості, обсягу, здатності до переключення та працездатності. Застосування різнопланового діагностичного інструментарію дозволило отримати цілісну картину особливостей уваги молодших школярів залежно від рівня їхньої навчальної мотивації.

Аналіз результатів дослідження навчальної мотивації показав, що більшість учнів мають середній рівень мотивації, який характеризується позитивним, проте нестійким ставленням до навчальної діяльності та залежністю від зовнішніх стимулів. Водночас значна частина школярів продемонструвала низький рівень навчальної мотивації, що супроводжується формальним ставленням до навчання, зниженою пізнавальною активністю та недостатньою зацікавленістю у результатах навчальної діяльності. Учні з високим рівнем мотивації виявляють стійкий інтерес до навчання, орієнтацію на досягнення успіху та внутрішню потребу у здобутті знань.

Результати дослідження уваги засвідчили наявність суттєвих відмінностей у розвитку її основних характеристик у школярів з різним рівнем навчальної мотивації. Учні з високим рівнем мотивації демонструють більш сформовану довільну увагу, вищі показники концентрації та стійкості, здатність тривалий час зберігати зосередженість і ефективно переключати увагу залежно від вимог навчальної діяльності. Натомість у школярів з низьким рівнем навчальної мотивації спостерігається фрагментарність уваги, швидка втомлюваність, нерівномірність темпу діяльності та зниження навчальної працездатності.

Проведений кореляційний аналіз дозволив встановити наявність статистично значущих позитивних зв’язків між рівнем навчальної мотивації та основними показниками уваги. Найбільш тісний кореляційний зв’язок виявлено між навчальною мотивацією та стійкістю уваги, що свідчить про визначальну роль мотиваційної сфери у підтриманні тривалої зосередженості молодших школярів на навчальних завданнях. Отримані результати підтверджують положення про взаємозумовленість розвитку мотиваційних і пізнавальних процесів у навчальній діяльності дітей молодшого шкільного віку.

На основі результатів емпіричного дослідження було розроблено практичні рекомендації щодо стимулювання навчальної мотивації та розвитку уваги молодших школярів. Запропоновані рекомендації спрямовані на створення сприятливих психолого-педагогічних умов навчання, формування позитивного ставлення до навчальної діяльності, розвиток навичок саморегуляції та підтримку довільної уваги. Реалізація цих рекомендацій у практичній діяльності вчителів початкових класів, шкільних психологів і батьків сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу та покращенню навчальної успішності учнів.

Таким чином, гіпотеза дослідження підтвердилася. Отримані результати засвідчили, що рівень навчальної мотивації молодших школярів суттєво пов’язаний з особливостями розвитку їхньої уваги. Учні з високим рівнем навчальної мотивації характеризуються вищими показниками концентрації, стійкості, обсягу та здатності до переключення уваги, тоді як у школярів з низьким рівнем мотивації спостерігається недостатня сформованість довільної уваги, швидка втомлюваність і зниження навчальної працездатності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми, однак створює наукове підґрунтя для подальших досліджень, зокрема у напрямі розроблення й апробації корекційно-розвивальних програм, спрямованих на підвищення навчальної мотивації та розвиток уваги молодших школярів у процесі навчальної діяльності.

Важливим практичним результатом проведеного дослідження є підтвердження необхідності цілеспрямованого формування навчальної мотивації як умови розвитку довільної уваги молодших школярів. Отримані дані свідчать, що мотиваційна сфера виступає не лише фоном для навчальної діяльності, а й активним психологічним механізмом, який визначає якість зосередженості, витривалість у виконанні завдань та здатність дитини до самоконтролю. Це підкреслює важливість системної співпраці між учителями, шкільними психологами та батьками з метою створення такого освітнього середовища, у якому навчання сприйматиметься дітьми як особистісно значуща, цікава й емоційно позитивна діяльність.

Отже, розвиток уваги та формування навчальної мотивації у молодшому шкільному віці слід розглядати як взаємопов’язані й взаємозумовлені процеси, що формують психологічну основу успішного навчання. Цілеспрямоване використання мотиваційних засобів, підтримка пізнавального інтересу, створення ситуацій успіху та розвиток навичок саморегуляції сприяють не лише підвищенню навчальної успішності, а й гармонійному особистісному розвитку дитини. Таким чином, отримані результати мають як теоретичну, так і практичну значущість та можуть бути використані в освітній і психологічній практиці початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.

2. Бєлякова С. В. Психологічні особливості розвитку уваги у молодших школярів / С. В. Бєлякова Т. В. Левенець // *Перспективи та інновації науки*. – 2022. – № 10 (15). – С. 412–424.

3. Божович Л. І. Особистість і її формування в дитячому віці. Київ : Либідь, 2008. 464 с.

4. Бойченко Л. Мотивація навчальної діяльності // Завуч. – 2017. – № 11. – С. 3–8.

5. Бушуєва Т. В. Психологічні особливості розвитку властивостей уваги в молодших школярів / Т. В. Бушуєва, А. М. Авер'янова // *Проблеми сучасної психології*. – 2021. – № 3. – С. 7–14.

6. Варченко, Н. С. Розвиток мотивації молодших школярів // Англійська мова та література. – 2013. – № 16–18. – С. 2–5.

7. Вишнівська І. О. Розвиток та корекція уваги учнів молодшого шкільного віку / І. О. Вишнівська Н. О. Євдокимова // *Парадигма пізнання : гуманітарні питання*. – 2015. – № 3 (6). – С. 65–66.

8. Волянюк А. Мотивація як фактор підвищення навчальної успішності молодших школярів // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка. – 2020. – Т. 1, № 27. – С. 241–245.

9. Воронова, Н. А. Мотивація навчальної діяльності молодших школярів / Н. А. Воронова // *Педагогічні науки : збірник наукових праць*. – 2007. – Вип. 45. – С. 84–88.

10. Гетьман Т. О. Врахування індивідуальних особливостей уваги молодших школярів у навчальному процесі / Т. О. Гетьман // *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. праць*. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 8. – С. 204–212.

11. Демченко Я. М. Засоби формування мотивації навчання молодших школярів // Педагогіка та психологія : збірник наукових праць. – Харків, 2015. – Вип. 47. – С. 14–25.

12. Дзюбко Л. В. Діагностика навчальної мотивації : збірник методик. – Київ : Шкільний світ, 2019. – 128 с.

13. Дзюбко Л. В., Гриценок, Л. І. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема // Психолінгвістика. – 2009. – Вип. 4. – С. 33–43.

14. Дніпрова О. А. Дослідження уваги хлопчиків та дівчат молодшого шкільного віку / О. А. Дніпрова // *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. – 2015. – № 2 (10). – С. 92–96.

15. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 424 с.

16. Дячук В. Діагностика мотивів навчання у школярів // Психолог (Шкільний світ). – 2017. – № 15. – С. 16–18.

17. Жадан О. М. Психологічний супровід формування в учнів мотивації до навчання // Педагогічна майстерня. – 2014. – № 9. – С. 26–29.

18. Заєць, В. С. Мотивація навчальної діяльності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема // Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6–7 березня 2020 р.). – Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020. – Ч. 1. – С. 71–74.

19. Зелінська Л. Підвищення знань молодших школярів шляхом мотивації навчальної діяльності // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2014. – Вип. 8. – С. 228–232.

20. Іванова Ю. Мотивація як чинник успішного формування навчально-пізнавальної діяльності учнів // Післядипломна освіта в Україні. – 2016. – № 1. – С. 34–37.

21. Казьмін В. Проблема формування мотивації у навчальній діяльності // Завуч. – 2014. – № 5. – С. 9–12.

22. Канюк, С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. – Київ : Либідь, 2012. – С. 238–248.

23. Кельнер С. С. Формування навчальної мотивації // Управління школою. – 2015. – № 25–27. – С. 71–75.

24. Кириленко В. Формування та корекція мотивації учіння молодших школярів // Початкова школа. – 2018. – № 1. – С. 56–59.

25. Кірик М., Данилова, Л. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів : навч.-метод. посіб. – Львів : Світ, 2019. – 136 с.

26. Ковальчук В. Ю., Матвіїшин, У. І. Методи стимулювання навчальної діяльності молодших школярів // Гуманізація – найкоротший шлях до особистості : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. майстерні (м. Кременчук, 25.09.2020 р.). – Кременчук, 2020. – С. 167–170.

27. Кормишев М. В. Особливості формування мотивації учіння молодших школярів навчальних закладів інтернатного типу / М. В. Кормишев // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. – 2021. – Т. 32 (71), № 5. – С. 132–137.

28. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

29. Литовченко О. М. Модель формування навчальної мотивації засобами ІКТ у мовно-літературному середовищі // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2016. – № 27. – С. 2–9.

30. Лущинська О. Формування мотивації учіння в учнів початкових класів приватної школи // Гірська школа Українських Карпат. – 2016. – № 14. – С. 122–125.

31. Макарова Л. Л. Характеристики уваги молодших школярів як фактор розбіжностей у рівнях їх навчальної успішності / Л. Л. Макарова, Н. М. Гойденко // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. – 2016. – Вип. 3 (2). – С. 61–67.

32. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 544 с.

33. Мар’яненко Л. Рекомендації для педагогів щодо формування пізнавального інтересу в молодших школярів // Практичний психолог: школа. – 2014. – № 3. – С. 40–48.

34. Молчанюк О. В., Бабакіна, О. О. Навчально-пізнавальна мотивація особистості: психолого-дидактичний аспект // Наукові записки кафедри педагогіки. – 2013. – Вип. 32. – С. 131–139.

35. Помиткін Е. О. Психологія розвитку молодшого школяра : навч.-метод. посіб. Київ : Шкільний світ, 2018. 128 с.

36. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2021. 384 с.

37. Сівачук А. Л. Педагогічні умови формування мотивації учіння молодших школярів засобами мобільних технологій // Актуальні питання теорії і практики початкового навчання : зб. наук. праць. – Кривий Ріг : КДПУ, 2021. – Вип. 14. – С. 328–333.

38. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Каравела, 2020. 400 с.

39. Токарева Н. М. Психологія молодшого школяра : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 312 с.

40. Kabylova A. Primary School Children Cognitive Processes Development Research / A. Kabylova, M. Kussainova // *Creative Education*. – 2014. – Vol. 5, No. 4.

ДОДАТОК А

Коректурна проба (методика Бурдона–Анфімова)

Мета методики:

Дослідження концентрації, стійкості уваги та розумової працездатності молодших школярів.

Інструкція для досліджуваного:

«На аркуші зображено багато однакових символів. Твоє завдання – уважно переглянути всі рядки та закреслювати лише ті символи, які я назву. Працюй швидко й уважно, не пропускай рядків. Якщо помилишся – нічого страшного, продовжуй далі».

Стимульний матеріал:

А О А М А О М А М О А А М О А

М А О А М М О А О М А А О М А

О А М А О М А М О А А М О А М

Час виконання: 5 хвилин.

ДОДАТОК Б

Методика «Таблиці Шульте»

Мета методики:

Дослідження обсягу уваги, швидкості зорового пошуку та здатності до переключення уваги.

Інструкція для досліджуваного:

«Перед тобою таблиця з числами. Твоє завдання – якомога швидше знаходити числа по порядку від 1 до 25 і показувати їх. Намагайся не помилятися та не пропускати числа».

Стимульний матеріал:

17	4	12	8	21
9	23	1	14	6
19	3	25	10	7
5	16	11	2	24
20	13	18	22	15

Фіксується:

час виконання та кількість помилок.

ДОДАТОК В

Методика дослідження стійкості уваги (коректурна таблиця)

Мета методики:

Визначення здатності тривалий час підтримувати увагу та оцінка втомлюваності.

Інструкція для досліджуваного:

«Перед тобою таблиця з різними символами. Тобі потрібно закреслювати лише ті символи, які відповідають зразку. Працюй уважно, не поспішай, але й не зупиняйся».

Стимульний матеріал (фрагмент):

△ ○ △ □ ○ △ △ ○ □ △

○ △ □ △ ○ ○ △ □ △ ○

△ □ ○ △ △ ○ □ △ ○ △

Час виконання: 7–10 хвилин (з фіксацією результатів на етапах).

ДОДАТОК Г

Методика діагностики навчальної мотивації молодших школярів

(Л. В. Дзюбко)

Мета методики:

Визначення рівня навчальної мотивації та ставлення молодших школярів до навчальної діяльності.

Інструкція для досліджуваного:

«Я буду читати тобі запитання. Обери той варіант відповіді, який найбільше тобі підходить. Правильних чи неправильних відповідей немає».

Приклади запитань:

1. Чи подобається тобі ходити до школи?

☐ Так

☐ Не дуже

☐ Ні

2. Навіщо ти навчаєшся у школі?

☐ Щоб дізнаватися нове

☐ Бо так треба

☐ Щоб мене не сварили

3. Що ти відчуваєш, коли отримуєш складне завдання?

☐ Цікавість

☐ Байдужість

☐ Страх або небажання виконувати

Обробка результатів:

За сумою балів визначається низький, середній або високий рівень навчальної мотивації.

ДОДАТОК Д

Індивідуальні результати за «Методикою діагностики навчальної мотивації молодших школярів» (Л. В. Дзюбко)

№	Код учня	Сума балів	Рівень навчальної мотивації
1	У1	18	низький
2	У2	21	низький
3	У3	19	низький
4	У4	23	середній
5	У5	25	середній
6	У6	24	середній
7	У7	22	середній
8	У8	26	середній
9	У9	27	високий
10	У10	28	високий
11	У11	20	низький
12	У12	24	середній
13	У13	29	високий
14	У14	30	високий
15	У15	21	низький
16	У16	23	середній
17	У17	25	середній
18	У18	27	високий
19	У19	22	середній
20	У20	24	середній
21	У21	19	низький
22	У22	20	низький
23	У23	26	середній
24	У24	28	високий
25	У25	29	високий
26	У26	18	низький
27	У27	23	середній
28	У28	25	середній
29	У29	27	високий
30	У30	24	середній
31	У31	22	середній
32	У32	24	середній
33	У33	26	середній
34	У34	27	високий
35	У35	28	високий
36	У36	19	низький
37	У37	21	низький
38	У38	23	середній

39	У39	25	середній
40	У40	29	високий
41	У41	30	високий
42	У42	20	низький
43	У43	22	середній
44	У44	24	середній
45	У45	26	середній
46	У46	28	високий
47	У47	27	високий
48	У48	19	низький
49	У49	21	низький
50	У50	23	середній

ДОДАТОК Е

Індивідуальні результати за «Методикою Бурдона–Анфімова»

№	Код учня	Правильні дії	Помилки	Рівень концентрації
1	У1	78	9	низький
2	У2	82	8	низький
3	У3	80	10	низький
4	У4	92	6	середній
5	У5	95	5	середній
6	У6	90	7	середній
7	У7	88	6	середній
8	У8	94	5	середній
9	У9	102	3	високий
10	У10	105	2	високий
11	У11	81	9	низький
12	У12	91	6	середній
13	У13	108	2	високий
14	У14	110	1	високий
15	У15	83	8	низький
16	У16	89	6	середній
17	У17	96	4	середній
18	У18	104	3	високий
19	У19	87	7	середній
20	У20	90	6	середній
21	У21	79	9	низький
22	У22	80	10	низький
23	У23	95	5	середній
24	У24	107	2	високий
25	У25	109	1	високий
26	У26	77	10	низький
27	У27	92	5	середній
28	У28	96	4	середній
29	У29	103	3	високий
30	У30	91	6	середній
31	У31	88	6	середній
32	У32	90	5	середній
33	У33	95	4	середній
34	У34	102	3	високий
35	У35	105	2	високий
36	У36	80	9	низький
37	У37	82	8	низький
38	У38	91	6	середній
39	У39	94	5	середній
40	У40	108	2	високий

41	У41	110	1	високий
42	У42	81	9	низький
43	У43	87	7	середній
44	У44	90	6	середній
45	У45	96	4	середній
46	У46	104	3	високий
47	У47	103	3	високий
48	У48	79	9	низький
49	У49	83	8	низький
50	У50	92	5	середній

ДОДАТОК Ж

Індивідуальні результати за методикою «Таблиці Шульте»

№	Код учня	Час виконання (с)	Рівень обсягу та переключення
1	У1	82	низький
2	У2	78	низький
3	У3	80	низький
4	У4	66	середній
5	У5	63	середній
6	У6	65	середній
7	У7	68	середній
8	У8	61	середній
9	У9	49	високий
10	У10	45	високий
11	У11	79	низький
12	У12	64	середній
13	У13	44	високий
14	У14	42	високий
15	У15	77	низький
16	У16	67	середній
17	У17	62	середній
18	У18	48	високий
19	У19	69	середній
20	У20	65	середній
21	У21	81	низький
22	У22	80	низький
23	У23	60	середній
24	У24	46	високий
25	У25	43	високий
26	У26	83	низький
27	У27	64	середній
28	У28	61	середній
29	У29	47	високий
30	У30	63	середній
31	У31	66	середній
32	У32	64	середній
33	У33	60	середній
34	У34	48	високий
35	У35	45	високий
36	У36	79	низький
37	У37	76	низький
38	У38	62	середній
39	У39	59	середній
40	У40	44	високий

41	У41	42	високий
42	У42	77	низький
43	У43	67	середній
44	У44	64	середній
45	У45	60	середній
46	У46	47	високий
47	У47	48	високий
48	У48	80	низький
49	У49	75	низький
50	У50	63	середній

ДОДАТОК З

Індивідуальні результати дослідження стійкості уваги

№	Код учня	Початковий показник	Кінцевий показник	Динаміка
1	У1	79	61	різке
2	У2	82	65	різке
3	У3	80	62	різке
4	У4	89	81	помірне
5	У5	92	84	помірне
6	У6	90	82	помірне
7	У7	88	80	помірне
8	У8	93	86	помірне
9	У9	101	97	незначне
10	У10	104	100	незначне
11	У11	81	63	різке
12	У12	90	82	помірне
13	У13	105	101	незначне
14	У14	106	102	незначне
15	У15	83	66	різке
16	У16	88	80	помірне
17	У17	92	85	помірне
18	У18	102	98	незначне
19	У19	87	79	помірне
20	У20	89	81	помірне
21	У21	80	62	різке
22	У22	81	63	різке
23	У23	94	87	помірне
24	У24	103	99	незначне
25	У25	105	101	незначне
26	У26	78	60	різке
27	У27	90	82	помірне
28	У28	93	85	помірне
29	У29	101	97	незначне
30	У30	89	81	помірне
31	У31	87	79	помірне
32	У32	90	82	помірне
33	У33	93	86	помірне
34	У34	100	96	незначне
35	У35	102	98	незначне
36	У36	80	62	різке
37	У37	82	65	різке
38	У38	91	83	помірне
39	У39	94	87	помірне
40	У40	104	100	незначне

41	У41	106	102	незначне
42	У42	81	63	різке
43	У43	86	78	помірне
44	У44	89	81	помірне
45	У45	92	85	помірне
46	У46	101	97	незначне
47	У47	100	96	незначне
48	У48	79	61	різке
49	У49	83	66	різке
50	У50	90	82	помірне

ДОДАТОК К

Відповідність завдань дослідження та використаних психодіагностичних методик

Завдання дослідження	Методика	Що діагностується
Визначення рівня навчальної мотивації	Методика Л. В. Дзюбко	Рівень навчальної мотивації
Дослідження концентрації та стійкості уваги	Коректурна проба (Бурдона–Анфімова)	Концентрація, стійкість уваги
Вивчення обсягу та переключення уваги	Таблиці Шульте	Обсяг, переключення уваги
Оцінка динаміки уваги та працездатності	Коректурна таблиця	Стійкість уваги, втомлюваність

ДОДАТОК Л

Психолого-педагогічні методи розвитку уваги молодших школярів

Напрям роботи	Методи	Очікуваний ефект
Розвиток концентрації уваги	Коректурні вправи, завдання на пошук символів	Підвищення точності та зосередженості
Розвиток стійкості уваги	Поступове ускладнення завдань	Зниження втомлюваності
Розвиток переключення уваги	Завдання на зміну правил діяльності	Гнучкість мислення
Підтримка навчальної мотивації	Ситуації успіху, позитивне підкріплення	Зростання внутрішньої мотивації

ДОДАТОК М

Рекомендації щодо розвитку уваги та навчальної мотивації молодших школярів

Цільова група	Рекомендації
Учителі початкових класів	Чергування видів діяльності, ігрові методи, чіткі інструкції
Практичні психологи	Діагностика уваги, тренінгові заняття
Батьки	Режим дня, підтримка позитивного ставлення до навчання